

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra psychologie



Diplomová práce

Mgr. Kateřina Dvořáková

**Mladiství pachatelé trestné činnosti,
význam rodinného prostředí a vztahů,
možnost práce s rodinným kontextem**

Adolescents as offenders of crime,
the importance of family environment and relationships,
the possibility of work with family context

Praha, 2013

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Hedvika Boukalová, Ph.D.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala především vedoucí mé diplomové práce PhDr. Mgr. Hedvice Boukalové, Ph.D. za její cenné rady, připomínky, doporučení, a trpělivost.

Dále děkuji svým kolegům a vedoucí z Oddělení sociálně-právní ochrany dětí v Třebíči, bez jejichž svolení a podpory by nebylo možné diplomový projekt realizovat. Díky patří i účastníkům programu, kteří projevili důvěru a program absolvovali, a všem mladistvým, kteří mě k tvorbě práce inspirovali.

Svému manželovi Pepíkovi srdečně děkuji za velkou podporu, pochopení a trpělivost nejen při zpracovávání této práce. Děkuji také své rodině a přátelům, kteří mi po celou dobu „drželi palce“.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala pod vedením PhDr. Mgr. Hedviky Boukalové, Ph.D. samostatně a řádně jsem citovala všechny použité prameny a literaturu. Práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Jabloňově dne 28.07.2013

Kateřina Dvořáková

Abstrakt

DVOŘÁKOVÁ, Kateřina. *Mladiství pachatelé trestné činnosti, význam rodinného prostředí a vztahů, možnost práce s rodinným kontextem*. Praha: Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013. 82 s. Diplomová práce.

Tato diplomová práce se zabývá mladistvými pachateli trestné činnosti a jejich rodinným prostředím a vztahy v rodině. Teoretická část práce mapuje význam rodiny v období adolescence a s ní spojené specifické faktory, které mohou mít vliv na to, zda se dospívající protiprávního jednání dopustí či nikoliv.

Význam rodinného prostředí byl východiskem pro navržení, tvorbu a realizaci psychosociálního programu Spolu. V případě spáchání trestné činnosti mladistvým, jsou vztahy mezi rodinnými příslušníky ještě více ohroženy, což se jeví jako rizikové pro jeho další vývoj a výchovu. Cílem programu proto bylo posílit osobnost mladistvého a vztahy v jeho rodině.

Smyslem jednotlivých aktivit programu bylo, v rámci bezpečného prostředí, umožnit mladistvým pachatelům trestné činnosti a jejich rodičům sdílet některé podstatné informace z jejich života, pomoci s reflexí prožitků. Záměrem těchto aktivit bylo také posílit prožitek rodinné soudržnosti, potřeby vzájemné ohleduplnosti a podpory.

Program Spolu byl realizován se třemi mladistvými a jejich matkami (samoživitelkami). Životní příběhy těchto dospívajících jsou v diplomové práci podrobně zpracovány. Spolu s výstupy z jednotlivých aktivit programu podávají o mladistvém a jeho rodině ucelený obraz.

Efektivita programu byla posuzována prostřednictvím hodnotící škály sémantického diferenciálu a rozhovoru s účastníky programu.

Psychosociální program Spolu, určený mladistvým pachatelům trestné činnosti a jejich rodičům, se ukázal být užitečným a smysluplným způsobem práce s touto cílovou skupinou.

Klíčová slova:

adolescent – mladistvý pachatel trestné činnosti – protiprávní jednání – rodina – sémantický diferenciál – životní příběh

Abstract

DVOŘÁKOVÁ, Kateřina. *Adolescents as offenders of crime, the importance of family environment and relationships, the possibility of work with family context*. Prague: The Faculty of Arts of Charles University, 2013. 82 pgs. The final thesis.

This thesis deals with adolescent as offenders and their family environment and family relationships. The theoretical part of this work presents the importance of the family during adolescence as it related to specific factors which may have an impact on whether juveniles commit the offence or not.

The importance of the family environment was the basis for the design, development and implementation of psychosocial program "Together". In the case of juveniles' committing crimes, the relationships between family members are even more at risk, which appears to be at risk for further development and upbringing. The aim of the program was to strengthen the juvenile's personality and relationships in their family.

The purpose of the program activities, within a safe environment to allow juvenile offenders and their parents to share some important information from their life experiences to help with reflection. The aim of these activities was also to strengthen the experience of family cohesion that are needed for reciprocal respect and support.

The program was implemented along with three juveniles and their mothers (single parent). The life stories of these adolescents are in the thesis dealt with in detail. Together with the outputs of the various activities of the program show the juveniles and complete pictures of their families.

The effectiveness of the program was assessed by evaluating scale semantic differential and interview with program participants.

Psychosocial program "Together" designed for juvenile offenders and their parents proved to be a useful and meaningful way to work with this target group.

Keywords:

adolescent – juvenile offender crime – offence – family – semantic differential - life story

Obsah

Úvod.....	9
1 Rodina.....	11
1.1 Funkce rodiny	12
1.2 Rodina a její význam v období adolescence	13
2 Dospívání.....	14
2.1 Adolescence.....	14
2.2 Vývojový úkol	17
2.3 Adolescentní psychosociální moratorium	18
2.4 Sekulární akcelerace	18
3 Mravní vývoj v adolescenci	19
3.1 Stupně spravedlnosti.....	19
4 Protiprávní jednání.....	20
4.1 Zdroje a příčiny sociálně patologických jevů a deviace.....	20
4.2 Vliv rodičů a vrstevníků na přesvědčení o přijatelnosti či nepřijatelnosti protiprávního jednání	21
4.3 Rodinné faktory a jejich možný vliv na protiprávní jednání	22
5 Od prevence k intervenci	24
6 Opatření ukládaná mladistvým za protiprávní činy	25
7 Výzkumný projekt	28
7.1 Předmět a cíl	28
7.2 Operacionalizace pojmů	29
7.3 Kontext výzkumného projektu	29
7.3.1 Most	30
7.3.2 Právo pro každý den	30
7.3.3 Šance ve STŘEDu	30
7.4 Použité metody	31
7.4.1 Sémantický diferenciál	31
7.4.2 Případová studie.....	32
7.4.3 Dotazník způsobu výchovy v rodině	33
7.4.4 ADOR – adolescent o rodičích	33
8 Předvýzkum	33
8.1 Cíl předvýzkumu	33
8.2 Výzkumný vzorek	34
8.3 Postup	34
8.4 Výsledky předvýzkumu	35
8.5 Diskuze k předvýzkumu	36

9	Psychosociální program	37
9.1	Tvorba psychosociálního programu „Spolu“	37
9.1.1	Cílová skupina	37
9.1.2	Výběr vzorku	37
9.1.3	Příprava a tvorba programu	37
9.1.4	Etická otázka výzkumného projektu.....	39
10	Realizace program Spolu	40
10.1	Potenciální klienti programu „Spolu“	40
10.2	Aktivity a průběh programu.....	41
10.2.1	Úvodní schůzka.....	41
10.2.2	Rodokmen	42
10.2.3	Fotografie z dětství	43
10.2.4	Čára života	44
10.2.5	Šestý smysl	46
10.2.6	Společná kresba	47
10.2.7	Neobvyklý diktát.....	50
10.2.8	Chůze důvěry	51
10.2.9	Oblíbená hra.....	52
10.2.10	Závěrečná schůzka	52
10.3	Hodnocení a analýza programu	53
10.3.1	Aktivity programu.....	53
10.3.2	Silné stránky programu	55
10.3.3	Limity programu	55
10.3.4	Výsledky hodnocení vztahů před a po programu	56
11	Případová studie.....	62
11.1	Petr	62
11.2	Adam.....	67
11.3	Pavel.....	71
11.4	Analýza případových studií	73
12	Diskuze	75
	Závěr	77
	Seznam použité literatury	79
	Přílohy:.....	83
	Příloha 1 – Předvýzkum, získaná data od respondentů	83
	Příloha 2 – Sémantický diferenciál	85
	Příloha 3 – Informace o programu	86
	Příloha 4 – Informovaný souhlas	87
	Příloha 5 – Šestý smysl	88

Seznam použitých zkratek

ČR	Česká republika
DMT	Domov pro matky v tísní
Om	Ochrana mládeže (spisová značka)
OSPOD	Oddělení sociálně právní ochrany dětí
PPP	Pedagogicko-psychologická poradna
SVP	Středisko výchovné péče

Úvod

V době, kdy jsem začala přemýšlet o tématu diplomové práce, jsem se zároveň potýkala s otázkou, jak s mladistvým, který se dopustil protiprávního jednání, efektivně pracovat. Má zkušenost v roli kurátorky pro mládež mě totiž vedla k tomu, že mladistvý se takového jednání dopouští ne ve zcela příznivé situaci a měla jsem pochybnosti o tom, nakolik jej jeho rodina podporuje.

V mnoha případech se také jednalo o situaci, při které se ostatní členové rodiny od tohoto dospívajícího odvraceli a pokud mu před tím důvěřovali, po spáchání trestné činnosti se jejich přístup výrazně změnil. Mladistvý pachatel trestné činnosti se tak mohl i vzhledem k narušeným vztahům v rodinném prostředí cítit osamocen.

Důležitou roli sehrává i vývojové stádium, ve kterém se tito jedinci nachází. Ve věku 15 – 18 let bývají oproti rodičům důležitější vrstevníci, jejich názory a postoje. V tomto období může, v kontextu trestního řízení vedeného vůči dospívajícímu, vzniknout v rámci rodiny určité odcizení a nedůvěra, která může výrazně ovlivnit vývoj vztahů v rodině.

Tyto zkušenosti z praxe jsou v teoretické části práce podloženy odbornou literaturou, je zde popsáno období adolescence, funkce a význam rodiny a její možný vliv na protiprávní jednání jedince. Teoretická část práce neopomíjí možné intervence, které jsou pro mladistvého pachatele trestné činnosti vhodné.

Z výše popsaných důvodů jsem se rozhodla, že budu pracovat nejen s dospívajícími, kteří se dopustili protiprávního jednání, ale také s jejich rodiči či rodičem, se kterým vyrůstají ve společné domácnosti. V souladu s tím jsem si za cíl diplomové práce stanovila navrhnout, sestavit a realizovat program pro mladistvé a jejich rodiče, který by měl pozitivní vliv na osobnost mladistvého a vztahy v jeho rodině. Tak vznikl program Spolu.

Program Spolu jsem realizovala v období od prosince roku 2011 do dubna roku 2013 se třemi rodinami. Jiné dvě rodiny se zapojením nejdříve souhlasily, poté od spolupráce ustoupily. Dalším rodinám, ve kterých jsem v dané době intervenovala, program nebyl nabídnut z důvodu jejich zapojení do jiných programů či opatření, která byla dospívajícímu v rámci trestního řízení uložena, případně z důvodů jiných, specifických okolností (např. nařízená ústavní výchova).

I na základě takto malého výzkumného vzorku, který je však podroben důkladné kvalitativní analýze, byly zjištěny důležité skutečnosti vypovídající o rodinném prostředí a vztazích v rodině dospívajícího, který se dopustil protiprávního jednání.

Dalším cílem a výstupem této práce je zhodnocení jednotlivých aktivit zařazených do psychosociálního programu Spolu. Některé z nich mohou být prospěšné k získání některých důležitých informací o dospívajícím a jeho rodině, jiné mohou být prospěšné pro posílení vztahu mezi rodičem a dítětem.

Okolnosti, za kterých se „delikvent rodí“, umíme popsat. Dokážeme však s tímto jedincem efektivně pracovat a nabídnout mu „lepší“ způsob života či „budoucnost“? I z tohoto důvodu se mi jeví vhodné pokusit se hledat další možnosti pozitivního působení na mladistvé pachatele trestné činnosti, zejména v kontextu jejich rodinného prostředí.

1 Rodina

Svou práci zahajuji vymezením pojmu rodina, neboť na mladistvého pachatele trestné činnosti budu nahlížet právě v kontextu jeho rodiny. Dovolím si propůjčit myšlenku I. K. Bergové (1991), která hovoří o tom, že i přes to, že se všechny rodiny mohou jevit stejně, každá je jiná. I přes tyto odlišnosti se nyní pokusím vlastnosti rodiny pojmenovat a tím ji definovat.

Pojem rodina lze vymezit jako malou skupinu osob, které jsou navzájem spojeny manželskými, příbuzenskými nebo jinými obdobnými vztahy a hlavně společným způsobem života. Kramer definuje rodinu jako skupinu lidí se společnou historií, současnou realitou a budoucím očekáváním vzájemně propojených transakčních vztahů. Za důležitou část definice lze považovat, v kontextu dnešního demografického vývoje, „...*kdykoli mezi blízkými lidmi existují intenzivní a kontinuální psychologické a emocionální vazby, může být užíván pojem rodina, i když jde např. o nesezdaný pár, o náhradní rodinu atd.*“ (Kramer, 1980, s. 44).

Dunovský definuje rodinu jako „...*malou primární společenskou skupinu, založenou na svazku muže a ženy, na pokrevním vztahu rodičů a dětí či vztahu jej substituujícím (osvojení), na společné domácnosti, jejichž členové plní společensky určené a uznané role vyplývající ze soužití, a na souhrnu funkcí, je podmiňují existenci tohoto společenství a dávají mu vlastní význam ve vztahu k jedincům i k celé společnosti*“ (Dunovský, 1999, s. 92–93).

Matějček a Langmeier rodinu charakterizují jako „...*společenství, kde se sdílí čas, prostor, úzkost i naděje, kde se soužitím všichni „učí pro život“, kde všichni dávají i přijímají, kde formují svou osobnost a mají možnost zrát k moudrosti – a kde podstatnou složkou všeho je vzájemně sdílená a působená radost*“ (Matějček, Langmeier, 1981, s. 220).

„*Rodina trvá v čase a má svou historii a svou paměť stejně jako jedinec*“ (Baštecká, Goldmann, 2001, s. 177). Paměť tvoří základ rodinné identity, která se promítá do totožnosti jedince, vytváří se a přenáší hlavně vyprávěním. Pro rodinu jsou významné vztahy mezi jejími členy, které tvoří součást identity jedince. Dále je významný jejich společný prostor pro dorozumívání a vzájemně uspokojované potřeby jejich členů (Baštecká, Goldmann, 2001).

1.1 Funkce rodiny

Pro porozumění situaci mladistvého pachatele trestné činnosti je nutné vymezit i funkce rodiny, které by měla plnit. Tím bude možné v empirické části práce nahlížet na rodinné prostředí i z tohoto hlediska.

Rodina je pro člověka prvotní a základní skupinou. V životě jedince má nenahraditelné a nezastupitelné místo. Jako primární nositel kultury poskytuje základ norem a hodnot dané společnosti, učíme se v ní schopnosti žít ve skupině.

K základním funkcím rodiny patří začlenění jedince do rodinné struktury, rodina má být ekonomickou podporou jedince, má poskytovat péči, výchovu, socializaci, a také má ochraňovat zranitelné členy (mladé, nemocné apod.) (Sobotková, 2007).

Obdobné funkce rodiny nabízí Dunovský (1999), a to biologicko-reprodukční funkci, ekonomicko-zabezpečovací, funkci emocionální a socializačně-výchovnou. Biologicko-reprodukční funkce má zabezpečit udržení života početím a porozením nového života, a dále potřebné podmínky života a další vývoj. Ekonomicko-zabezpečovací funkce se vztahuje na všechny členy rodiny, a týká se jak oblastí materiální, tak i sociální, duševní i duchovní. „*Má tedy také v nejširším pojetí poskytovat svým členům životní jistoty*“ (Dunovský, 1999, s. 93). Emocionální funkce je v současné době významná, neboť je nejdůležitějším kohezivním faktorem rodiny, je potřebná jak pro dospělé, tak pro děti. Pátá, funkce socializačně-výchovná, spočívá v opravdovém zájmu o dítě a kvalitní péči o ně. Podstata této funkce je zakotvena v Úmluvě o právech dítěte (Úmluva o právech dítěte, 1989).

Barker (2012) za funkce rodiny, které by měla plnit, považuje: obstarávání základních životních potřeb všech jejích členů, výchova a socializace dětí, zajištění legitimního vyjádření manželské párové intimity, zajištění přirozeného bezpečí a podpory pro členy rodiny, reprodukci a pokračování druhu.

Je přirozené, že každá rodina vždy neplní všechny výše uvedené funkce. V současné době jsou některé funkce v tzv. rozvinutých společnostech přejímány různými institucemi a sociálními službami. V minulosti bylo běžnější, že některé funkce byly zajišťovány širší rodinou či sousedskými komunitami. Dnes např. s výchovou a socializací dětí pomáhají školy a školská zařízení, v případě nouze rodiny je poskytnuta finanční a materiální pomoc (Barker, 2012).

1.2 Rodina a její význam v období adolescence

V průběhu vývoje jedince se pohled na rodinu a její význam mění. Jinak ji vnímá kojeneček, předškolní dítě i pubescent. Nyní se na rodinu podíváme z pohledu adolescenta, (tzn. vývojového období, ve kterém se mladistvý pachatel trestné činnosti nachází).

Rodina tvoří pro dospívajícího důležité sociální zázemí, jistotu a útočiště, do kterého se adolescent rád vrací. Dochází však k proměně vztahů mezi jejími členy. „V této fázi procesu autonomizace se dospívající chtějí zbavit omezujících kontrol a rozhodovat o sobě sami. Potřebují větší volnost, ale zároveň i oporu, a proto je účelné udržet rovnováhu mezi připoutáním a postupným osamostatňováním“ (Vágnerová, 2012, s. 399).

Dospívající se odpoutává z kognitivní a emoční vázanosti na rodinu. Tento proces je náročný pro obě strany. Každé dítě užívá různých způsobů emancipace od rodiny – někteří revoltují proti rodičům, kritizují je, stydí se za projevy jejich něžnosti a lásky, odmítají jejich přílišnou kontrolu, jiní nekriticky přijímají nové vzory atd. Dospívající tráví se svými rodiči stále méně času, ubývá komunikace a sdílení zážitků, mění se kvalita interakce (Vágnerová, 2012, Říčan, 1990).

„Život rodičů se mladým jeví prázdný, zmařený, jejich zájmy nudné a starosti malicherné, jejich životní kompromisy ubohé, morální názory beznadějně zastaralé, intelligence pochybná, vztahy neupřímné, jejich společnost „nemožná.“ (Říčan, 1990, s. 229). Adolescent své rodiče kritizuje. Současně potřebuje, aby jej okolí bralo vážně. Kritickým náhledem na rodiče dospívající hledají způsob, jakým by chtěli v budoucnu žít (Vágnerová, 2012, Říčan, 1990).

„Konflikty vznikají většinou kolem specifických pravidel, zákazů a příkazů, které dospívající pokládá za neodůvodněné a příliš omezující“ (Langmeier, 1991, s. 142). I přes možnou kritiku rodičů se dospívajícímu za normálních okolností podaří udržet pozitivní vztahy k rodičům, ponechá si základní hodnoty a morální postoje přejaté ze své rodiny (Langmeier, 1991).

Matějček uvádí, že dospívající si na svých rodičích v tomto věku nejvíce váží upřímnosti a spolehlivosti, vyhovuje jim stabilita a jednoznačnost. Naopak nemají rádi vymáhání důvěrností, narušování osobní intimity. Dítě tohoto věku potřebuje více naslouchat nežli poučovat (Matějček, 1986).

Sourozenci vzájemně ovlivňují svůj socializační vývoj, a mnohdy tento vliv může být větší než vliv rodičů či vrstevníků. V období pubescence jsou preferováni sourozenci téhož pohlaví, kteří jsou považováni za zdroj opory spíše než sourozenci opačného pohlaví.

Dospívající se svým zaměřením na odpoutání se od rodiny může odpoutat i od svých sourozenců. „*Tendence k deidentifikaci se neprojevuje jenom ve vztahu k rodičům, ale i ve vztahu ke staršímu sourozenci*“ (Vágnerová, 2012, s. 407). Vůči starším sourozencům se dospívající více vztahuje, vůči mladšímu ztrácí zájem.

Dospívající se postupně osamostatňuje, separace od rodiny by měla být v tomto období ukončena. Vztahy mezi dospívajícím a jeho rodiči by měly být stabilizované v pozitivní podobě a měla by klesnout četnost konfliktů (Vágnerová, 2012).

2 Dospívání

Období dospívání zahrnuje věk od 10. do 20. roku, ve kterém dochází ke změnám v oblasti somatické, psychické a sociální. Průběh je ovlivněn kulturními, společenskými, sociálními, ekonomickými podmínkami i výchovným postojem rodičů. Probíhá intraindividuálně a interindividuálně.

Biologicky je uveden prvními známkami pohlavního zrání, uzavřen je dokončením tělesného růstu a dovršením optimální reprodukční schopnosti. V oblasti psychologické se objevují nové pudové tendence, hledání způsobů jejich uspokojování a kontroly, emoční labilita a nástup formálně abstraktního způsobu myšlení.

Langmeier rozděluje období dospívání na fázi pubescence (do 15 – ti let), která se dělí na prepubertu a pubertu, a fázi adolescence (15 – 20 let). Vágnerová rozděluje období dospívání na tzv. ranou adolescenci (11. – 15. rok) a pozdní adolescenci (15. – 20. rok).

Vzhledem k tématu diplomové práce bude dále podrobněji hovořeno podle terminologie Langmeiera o adolescenci a podle Vágnerové o pozdní adolescenci. Tyto pojmy budou v celé práci užívány jako synonyma, dále bude užíván i obecnější pojem dospívání (Langmeier a kol., 1991, Langmeier a kol., 1997, Vágnerová, 2012).

2.1 Adolescence

V této kapitole podrobně popisují a vymezují jednotlivé změny, kterými adolescent prochází a které jsou důležitým kontextem pro pochopení jeho jednání a chování.

Slovo adolescence pochází z latinského slova adolescere, které znamená dozrávat. Kromě viditelných fyzických dochází k velmi dramatickým emocionálním změnám.

I přes to, že dospívající absolvuje významné změny a události (např. první menstruace, první soulož, volba povolání, maturita, první výdělek atd.), které radikálně mění jeho cítění,

myšlení i způsob života, v našich podmínkách si toho pravděpodobně okolí nevšimne. Tyto změny zůstávají osobní záležitostí (Říčan, 1990).

„Adolescence neexistovala odjakživa, a neexistuje v každé kultuře“ (Říčan, 1990, s. 206). V 19. století většina lidí vnímala totožně dobu dosažení pohlavní zralosti s dosažením zralosti sociální (např. některé děti pracovaly již před patnáctým rokem). Postupně se vytvořilo období adolescence jako zvláštní období mezi dětstvím a dospělostí, ke kterému patří určité úkoly, práva, způsob trávení volného času, ale platí i řada zákazů. U přírodních národů, ale i v naší minulosti, existují rituály či obřady, které významné změny dějící se v tomto vývojovém období stvrzují a potvrzují jejich význam. Jejich absolvování znamená podstatnou změnu ve společenském postavení i způsobu života jedince (Erikson, 2002, Říčan, 2002).

Freud označil toto období jako genitální fázi, neboť dle něj dochází k oživení sexuálního pudu, ale nyní zaměřeného na jiný objekt, než je jeden z rodičů. Cílem této fáze je překonání závislosti na rodičích.

Anna Freudová dala období dospívání velký význam. Dle jejího názoru je v důsledku narušení pudových tendencí narušena osobní rovnováha mezi Id a Ego. Tyto problémy pomáhají kompenzovat dva obranné mechanismy, a to intelektualizace a asketismus. Intelektualizace se projevuje v podobě vyššího zájmu o vedení dlouhých debat o všem možném, asketismus jako nadměrná sebekontrola a potlačení pudových tendencí.

Dle Eriksona a jeho psychosociální teorie je období dospívání charakteristické hledáním vlastní identity, bojem s nejistotou a pochybnostmi o sobě samém (Říčan, 1990, Vágnerová, 2012, Langmeier, 1997).

Vstup do tohoto období je biologicky vymezen pohlavním dozráním, kdy v této době často dochází k prvnímu pohlavnímu styku. Do popředí zájmu adolescenta vstupuje milostný život a zájem o něj. Dospívající navazují vztahy, které bývají povrchní, ale i dlouhodobé. Jedná se o tzv. polygamní stádium sexuálního vývoje (Říčan, 1990). *„Převládajícím prvkem v těchto vztazích bývá často zvědavost a přání ujistit se o vlastní ceně a přitažlivosti“* (Langmeier, 1991, s. 144).

Erikson mladistvou lásku chápe jako pokus definovat vlastní identitu projikováním obrazu vlastního difúzního ega do jiné osoby a snahou tento obraz takto reflektovat a postupně zjasnit (Erikson, 2002).

„Pozdní adolescence je především dobou komplexnější psychosociální proměny, mění se osobnost dospívajícího i jeho společenské pozice“ (Vágnerová, 2012, s. 370). Dospívající

ukončuje svou profesní přípravu nebo pokračuje ve studiu, čímž dochází k dosažení či oddálení ekonomické samostatnosti. Je zaměřen na hledání a rozvoj vlastní identity, projevuje větší snahu o sebepoznání. Vrstevnická skupina mu poskytuje základní sebevymezení.

Dospívající vyjadřují svou identitu prostřednictvím úpravy zevnějšku a oblečení, mohou zdůrazňovat svou pohlavní identitu či vyjadřovat příslušnost k určité skupině. Svým oblečením vyjadřují i snahu odlišit se od dospělých.

„Tělesná atraktivita má značnou sociální hodnotu“ (Vágnerová, 2012, s. 377). Tito jedinci mají větší šanci na úspěch mezi vrstevníky. Skutečnost, že se některý adolescent nepovažuje za atraktivního, se může stát impulzem k hledání jiného způsobu seberealizace, může být podnětem k dalšímu osobnostnímu rozvoji. Výška u chlapců či fyzická síla mohou být dalšími prostředky k sebepotvrzení.

Myšlení adolescenta charakterizoval Piaget tím, že se obrací od konkrétního k neaktuálnímu a k budoucnosti. Dospívající jsou schopni uvažovat abstraktně, nezávisle na realitě a již dokáží zobecňovat. Svým myšlením jsou zaměřeni na budoucnost. Adolescenti mají schopnost interpretovat pozorované výsledky v kontextu logicky možných závěrů. Toto myšlení označil Piaget jako formální neboli hypoteticko-deduktivní. Existují však jedinci, kteří po celý svůj život zůstávají v předchozím stádiu konkrétního operačního myšlení (Heidbrink, 1997, Langmeier, 1991, Piaget, 1970).

Dospívající mohou preferovat analytickou schopnost uvažování (umění systematiky a přesně logicky uvažovat, ale nemusejí mít přijatelnou sociální inteligenci, nedovedou svoje znalosti a schopnosti uplatnit) nebo praktickou, sociální inteligenci (bývají oblíbení, školsky ani profesně úspěšní vždy nejsou) (Sternberg, 2002).

Dospívající bývají nadměrně kritičtí a mají sklon polemizovat. Také podléhají klamu, že jejich úvahy jsou zcela výjimečné, bývají přecitlivělí a vztahovační, odmítají výjimky a kompromisy, bývají radikální. Reakce adolescenta mohou být méně přiměřené situaci, jejich úsudek bývá snadno zatížen emocionálně. Emoční ladění adolescenta lze charakterizovat větší labilitou a dráždivostí. *„Zároveň bývají uzavřenější a introvertnější, než byli dříve. Pro období dospívání je typická nechuť projevovat svoje city navenek“* (Vágnerová, 2012, s. 391). Četněji se vyskytují negativní emoce a afektivní rozlady. Zvyšuje se sklon k anhedonii.

Ke konci tohoto vývojového období dochází ke stabilizaci emočního prožívání a volní autoregulaci. Sebeovládání bývá účinnější.

V období dospívání dochází ke změně sociálního postavení. První změnou je ukončení povinné školní docházky a volba dalšího profesního směřování, druhou je získání občanského průkazu v 15 – ti letech. Následuje fáze přechodu do dospělosti.

Dospívající má v různých sociálních skupinách různé role – v rodině, ve škole, na pracovišti a vůči vrstevnické skupině. Přibývají nové role – předprofesní, profesní, role blízkého přítele a partnerská role.

Volný čas tráví adolescent nejvíce se svými vrstevníky, se kterými vede dlouhé hovory, ve kterých řeší otázky smyslu života, získává zkušenosti z různých oblastí, mluví o vztazích atd. Kromě vrstevníků potřebuje i hodně samoty.

V nedávné minulosti byly za klasické volnočasové aktivity adolescenta považovány sport, četba, ochotnické divadlo, cestování apod. S rozvojem společnosti a techniky (počítač, internet, „chytrý“ telefon apod.), v kontextu se zvyšující se dostupností těchto moderních technologií, se přirozeně změnil i způsob trávení volného času. Pohybové aktivity (sport, turistika), jsou spíše upozaděny, přednost dostávají počítač (sociální sítě, hry, internet, sledování filmů, pouštění hudby) a média (Říčan, 1990, Glas, 2010).

2.2 Vývojový úkol

Hledání a vytváření identity je záležitostí celého našeho života. Období adolescence lze považovat za senzitivní období pro její nalezení a budování. Adolescent se zabývá tím, kým je, hledá odpověď na otázku, na čem mu v životě záleží a čeho chce dosáhnout. Snaží se poznat sám sebe. S tímto souvisí možné experimentování, např. v oblasti zájmu, v erotice, v náboženství či realizace zdánlivě nesmyslných změn (např. odchod ze školy) (Říčan, 1990).

Erikson (2002) v každém vývojovém stádiu člověka pojmenoval hlavní úkol, který má jedinec splnit, čímž se může změnit, zdokonalit a „vyrůst“. *„Sama vývojová krize se může vyhrotit a přerůst v akutní poruchu, která se projeví buďto tím, že člověk dělá něco zcela jiného, než od něj společnost očekává – anebo tím, že citově trpí, není schopen obvyklých výkonů a ztrácí normální kontakt s realitou“* (Říčan, 1990, s. 48). Jedinec se v pubertě a v adolescenci zabývá hlavně tím, jak vypadá v očích jiných lidí, ve srovnání s tím, jak se sám cítí. Adolescent hledá nový pocit kontinuity a neměnnosti. Jedinec může být ohrožen difúzností. *„Tam, kde je založena na silných předchozích pochybnostech o sexuální identitě, nejsou vzácné případy delikvence či přímo psychotické potíže“* (Erikson, 2002, s. 238).

„Smyslem pozdní adolescence je poskytnout jedinci čas a možnost, aby porozuměl sám sobě, zvolil si, čeho chce v budoucnosti dosáhnout a osamostatnil se ve všech oblastech, v nichž to současná společnost vyžaduje“ (Vágnerová, 2012, s. 372).

V období dospívání patří mezi hlavní vývojové úkoly emancipace od příliš úzké závislosti na rodině, navazování vztahů k vrstevníkům stejného a opačného pohlaví, a hledání vlastní role ve společnosti a smyslu vlastní existence. Emancipační proces bývá často podceňován. Adolescent se musí osamostatnit, opustit bezpečí domova. Jedná se o velmi náročný proces, a to pro obě strany. Stadium transformace uvolňuje nefunkční závislost dítěte na rodičích. Může se projevit negací všeho, co do té doby platilo. Emoční autonomie se projevuje snížením závislosti na bezprostřední emoční podpoře rodičů a tendenci dospívajícího k vytváření vazeb s vrstevníky. *„Kognitivní autonomie se projevuje nárůstem samostatnosti v uvažování a nepřijímání názorů dospělých jako bezvýhradně platných“* (Vágnerová, 2012, s. 401). Dospívající se snaží změnit své postavení v rodině, již se chce rozhodovat a být samostatnější (Langmeier a kol., 1997, Říčan, 1990, Vágnerová, 2012).

2.3 Adolescentní psychosociální moratorium

Moratorium je psychosociální stádium mezi dětstvím a dospělostí, mezi morálkou, které se dítě naučilo a etikou, kterou má rozvíjet jako dospělý. Moratorium může mít různé formy, např. zaměření na jednu aktivitu, na úkor které jsou všechny ostatní zájmy opomíjeny (sport, hra na hudební nástroj, učení se cizím jazykům apod.). *„Moratoriem může být i členství v pochybné partě, do které adolescent na čas zapadne“* (Říčan, 1990, s. 241). V té nemusí nic řešit ani přemýšlet o budoucnosti. Další možnou „nebezpečnou“ formou může být sexuální promiskuita. Pokud si adolescent zvolí nebezpečné či pochybné moratorium, je možné mu nabídnout jiné, prospěšné (např. psychoterapii, speciální program apod.) (Erikson, 2002, Říčan, 1990).

2.4 Sekulární akcelerace

K porozumění složitého postavení dospívajícího ve společnosti, v kontextu mnoha změn a vývojových úkolů uvedených výše, je nutné zmínit i tzv. sekulární akceleraci.

Tento pojem vyjadřuje urychlený tělesný, rozumový a emočně-sociální vývoj v období dospívání. Rozdíly v jednotlivých oblastech jsou zvětšeny, v důsledku čehož dochází k nepříznivé vývojové disharmonii. *„...jedinec bývá často tělesně velmi brzy vyspělý, ale jeho sociální zralost je ve složitě organizované společnosti dosud značně omezená“* (Langmeier

a kol., 1997, s. 88). V euroamerické společnosti se tak zkracuje doba dětství a oddaluje nástup plné dospělosti.

Příčinami sekulární akcelerace jsou označovány vnější podněty, jakými je lepší výživa, hygiena a zdravotní péče, menší výskyt infekčních chorob, více podnětů v současné společnosti atd. (Langmeier a kol., 1991, Langmeier a kol., 1997, Říčan, 1990, Vágnerová, 2012).

3 Mravní vývoj v adolescenci

Chápání mravních norem u jedinců páchající trestnou činnost je jistě zajímavým a důležitým tématem obecně. Zde se však zaměřím na mravní vývoj v období adolescence a následně stupni spravedlnosti dle Kohlberga.

V období adolescence jsou jedinci již schopni uvědomit si a prožít možné důsledky svého chování. To, že mravní normy pochopí, však nemusí znamenat, že se jimi budou schopni řídit. To závisí i na míře sebeovládání a emocích, které jsou ale v tomto období nestabilní. *„Reálné chování závisí na zkušenosti s důsledky nedodržování pravidel v rodině, která vede k individuálně specifickému způsobu chápání významu norem a jejich dodržování“* (Vágnerová, 2012, s. 449). U nevhodného chování může důležitou roli sehrát přítomnost vrstevníků, která pak může dát jedinci pocit, že když se tak chovají všichni, je ten způsob chování v pořádku (Vágnerová, 2012).

3.1 Stupně spravedlnosti

Kohlberg na základě svého výzkumu dospěl k šesti stupňům morálního uvažování, které jsou přiřazeny ke třem rovinám. *„Jednotlivci procházejí stupni vždy postupně a ve stejném pořadí. Každý stupeň vychází ze stupně předešlého a je základem nejbližšího vyššího“* (Heidbrink, 1995, s. 74).

Stupeň první „orientace na trest a poslušnost“ a druhý „instrumentálně-relativistická orientace“ spadají do roviny tzv. předkonvenční, ve které je morální hodnocení založeno na vnějších událostech, kvazifyzických událostech, špatném jednání, ale nikoli na osobách a normách. V prvním stupni je motivem jedince snaha vyhnout se trestu a přizpůsobit se autoritám. Ve druhém stupni si již uvědomuje zájmy a přání druhých, které dokáže respektovat.

Ve druhé rovině – konvenční – je morální hodnocení založeno na přejímání dobrých a správných rolí, dodržování konvenčního pořádku a toho, co druzí očekávají. Do konvenční

roviny spadá stupeň třetí „orientace na souhlas vázaný k určité osobě nebo model správného chlapce/dívky“ a čtvrtý „orientace na právo a pořádek“. Ve třetím stupni se jedinec snaží splnit to, co od něj očekávají druzí, ve čtvrtém je cílem plnit svou povinnost a dodržovat zákony.

Třetí rovina morálního usuzování je označena jako postkonvenční. Její podstata spočívá v tom, že morální usuzování je založeno na hodnotách a principech, které jsou platné a použitelné nezávisle na autoritě. Do této roviny patří pátý stupeň „orientace na zákonné chování a sociální úmluvy“ a šestý stupeň „orientace na všeobecně platné etické principy“. V pátém stupni má být dosaženo co největšího užitku pro co největší množství lidí. Poslední, šestý stupeň představuje víru v platnost všeobecných morálních principů, kterými se jedinec cítí být osobně vázán (Heidbrink, 1995).

4 Protiprávní jednání

Protiprávní jednání je takové lidské chování, které porušuje právní normy. Rozlišujeme dva stupně protiprávního jednání, a to trestné činy a přestupky. V následujících podkapitolách se budu zabývat možnými zdroji a příčinami takového jednání s důrazem na roli a možný vliv rodiny.

4.1 Zdroje a příčiny sociálně patologických jevů a deviace

Sociálně patologické chování je důsledkem působení různých biopsychosociálních faktorů, které působí ve vzájemné interakci a lze je tedy označit za multifaktoriální. K vysvětlení sociálně patologického chování lze přistupovat z hlediska tří přístupů, a to biologicko-psychologického, sociálně psychologického a sociologického.

Biologicko-psychologická koncepce vysvětluje příčiny sociálně patologických jevů teorií rozeného zločince, nízkou úroveň mentálních schopností (oligofrenií) nebo genetickou predispozicí.

Sociálně psychologické teorie zahrnují např. teorii sociálního učení, teorii charakteru a temperamentu a teorii odlišného kognitivního stylu.

Sociologické teorie jsou zaměřeny na souvislosti v různých sociálních kontextech. Je sem řazena teorie kulturního přenosu, teorie diferenciální asociace, teorie anomie, teorie subkultur a teorie etiketizace (Fischer, Škoda, 2009).

Mnoho jedinců se v průběhu dospívání dopustí protiprávního jednání. Většina z nich však od toho upustí a tito jedinci se pak nestávají trvale nebezpečnými či zatěžujícími pro společnost (Stouthamer-Loeber, Loeber, Farrington, Wikström, 2002).

Obecně rozlišujeme dva typy trajektorií vývoje problémového chování:

- První z nich jsou časné problémy v chování, které se projevují ve formě lhaní, mírné agrese (např. poškozování zvířat), které u dětí převládají v době vstupu do školy, ale s přibývajícím věkem jsou méně obvyklé.
- Naopak tzv. pozdější vývojová trajektorie problémového chování (např. krádeže, záškoláctví, útoky z domova) a závažné formy agrese (např. nucený sex), jsou neobvyklé v raném dětství, ale s rostoucím věkem převládají. Svého vrcholu dosahují v období adolescence (Farrington, 2005).

4.2 Vliv rodičů a vrstevníků na přesvědčení o přijatelnosti či nepřijatelnosti protiprávního jednání

Rodiče i vrstevníci ovlivňují přesvědčení adolescentů o přijatelnosti či nepřijatelnosti protiprávního jednání. Adolescenti tráví více času se svými kamarády než s rodiči, na kterých jsou čím dál méně závislí. Vztahy s vrstevníky se zpevňují, jsou více intimní i proto mají vliv na přesvědčení adolescenta o přijatelnosti či nepřijatelnosti protiprávního jednání. Vliv rodičů se naopak rozptyluje (Berndt, Savin-Williams, 1990).

Rodiče hrají důležitou roli v internalizaci pozitivních hodnot v průběhu raného dětství a dětství. Pokud rodiče diskutují s dětmi a dospívajícími o důsledcích jejich činů, zvyšuje se pravděpodobnost, že si děti internalizují prosociální přesvědčení. Děti, které jsou svými rodiči nuceny k dodržování příkazů, bývají spíše ve svém chování motivovány snahou vyhnout se trestu, místo chápání dodržování pravidel jako vlastních prosociálních názorů (Laible, Thomson, 2002, Pardini a kol., 2005).

Pozitivní a silný vztah rodiče s dítětem se jeví jako základ pro přesvědčení o nepřijatelnosti protiprávního jednání. Bylo prokázáno, že chlapci nacházející se v období časně adolescence, kteří vykazovali vysoce konfliktní vztah se svými primárními pečovateli, nízkou hladinu vřelosti pečovatelů a méně rozvíjenou komunikaci, byli k protiprávnímu jednání více tolerantní (Pardini a kol., 2005).

Chlapci, kteří se kamarádí s jedinci páchajícími trestnou činností, mají tendenci si vytvářet přesvědčení a hodnoty s větší tolerancí k protiprávnímu jednání. Toto přesvědčení může sloužit jako kognitivní základ jejich motivace k páchání trestné činnosti do budoucna.

Výzkumem bylo prokázáno, že adolescenti, kteří jsou v kontaktu s deviantními vrstevníky, mají významně méně výhrad a zábran k protiprávnímu jednání (McCord, 1999, Paradini a kol., 2005).

4.3 Rodinné faktory a jejich možný vliv na protiprávní jednání

Teorií a přístupů zabývajících se příčinami protiprávního jednání existuje celá řada (viz přehled v předchozí kapitole). Vzhledem k tématu práce se nyní zaměřím na vliv rodinných faktorů na protiprávní jednání.

Farrington a Welsh vytvořili šest kategorií vztahující se k vlivu rodinných faktorů na protiprávní jednání (Farrington, Welsh, 2007, s. 56):

- kriminální a antisociální rodiče a sourozenci;
- mnohočlenná rodina;
- metody výchovy dítěte (nedostatečný dohled rodičů, nesystematická výchova/špatná disciplína, chladnost a odmítání, malá angažovat rodičů ve výchově dítěti);
- týrání (fyzické nebo sexuální zneužití) nebo zanedbávání;
- konflikty mezi rodiči a „narušená“ rodina;
- další charakteristiky rodičů (nízký věk, zneužívání návykových látek, stres nebo deprese atd.).

Nyní se budu jednotlivými kategoriemi podrobněji zabývat. Bylo prokázáno, že rodič, starší sourozenec či jiní příbuzní, pokud byli odsouzeni za trestný čin, byli silným prediktorem vlastní delikvence dítěte v této rodině, a to hlavně u chlapců. Za nejvlivnějšího příbuzného je v tomto kontextu považován otec.

V Cambridge Study bylo zjištěno, že míra **mezigeneračního přenosu** protiprávního jednání není horší, pokud jsou oba dva rodiče odsouzeni za trestný čin, než pokud by se jednalo pouze o jednoho z rodičů. Odsouzení otcové více predikovali odsouzení synů oproti přenosu z matek na dcery. Mezigenerační přenos je dle výsledků studie zprostředkován rodinou, socio-ekonomickými a individuálními rizikovými faktory (Aaron, Dallaire, 2010, Farrington, Welsh, 2007, Farrington, Coid, Murray, 2009).

Farrington a Welsh vysvětlují tento „generační přenos“ několika způsoby. Dle nich mohou hrát velkou roli další rizikové faktory, které si s sebou rod přenáší (např. chudobu), v kontextu kterých se děti naučí, že kriminalita je součástí života. Jako druhé vysvětlení tuto autoři nabízejí, že jedinci páchající protiprávní jednání mají tendenci si hledat stejné partnery, (z hlediska podobnosti či sociální blízkosti). Třetí vysvětlení vychází z teorie nápodoby

(sociální učení), kdy děti takto napodobují své starší sourozence, rodiče či příbuzné. Přenos může být důsledkem i toho, že rodiče svým dětem vytváří takové prostředí, které jim nerozvíjí svědomí. Možným vysvětlením může být přenos skrze genetické faktory nebo zaujatost oficiálních institucí (policie, úřady, soudy apod.) vůči těmto rodinám. (Farrington, Welsh, 2007).

Velký počet dětí v rodině (početná rodina) je vnímán jako rizikový faktor z toho důvodu, že se zvyšujícím se počtem dětí se snižuje výše rodičovské pozornosti, která může být poskytnuta každému jednotlivému dítěti. Důležitou roli hrají prostory domácnosti, neboť stísněné podmínky mohou vést ke zvyšování frustrace, podrážděnosti a množství konfliktů.

Některé **způsoby výchovy** dětí mohou pravděpodobněji predikovat protiprávní jednání. Nejsilnějším prediktorem dle Farringtona a Welshe (2007) je nízký dohled rodičů nad dětmi, tedy míra sledování dětských aktivit, jejich pozornosti a opatrnosti vůči nim. Autoři poukazují na výsledky mnoha studií, které sdělují, že děti, jejichž rodiče nemají přehled o tom, kde jejich děti jsou, pokud jsou venku, nebo rodiče, kteří své děti nechávají od nízkého věku potulovat se na ulici bez dozoru, směřovaly k delikvenci.

Dalším nevhodným výchovným přístupem v souvislosti s delikvencí jsou kruté či trestající reakce rodičů na chování dětí, stejně tak nepředvídatelný a nedůsledný přístup rodičů (např. někdy tolerance ke špatnému chování, jindy kruté trestání), absence pochval, nízká míra rodičovské podpory (např. chybí pochvala za dobré chování), chladnost rodičů vůči dětem a chudá komunikace mezi rodičem a dítětem.

Za nejdůležitější proměnnou v případě **rozvratu manželství** rodičů se jeví následný vývoj, kterým se vztahy ubírají. S perzistentní závažnou trestnou činností je údajně nejvíce propojena situace, kdy dítě nevyrůstá s oběma svými biologickými rodiči, rodiče či vychovatelé dítěte jsou nezaměstnaní nebo je dítě týráno (Stouthamer-Loeber a kol., 2002).

Dalšími důležitými faktory ovlivňujícími možnou delikvenci dítěte je nízký věk matky, ale i otce, a zřejmě frekvence změn pečovatелů (Farrington, Welsh, 2007).

Studie zabývající se vlivem **kouření** dospívajících **těhotných** žen na problémové chování svých potomků, která pracovala se vzorkem 357 jedinců, došla k závěru, že kouření je signifikantním prediktorem zvýšené aktivity, pozornosti a problémového chování potomka, a to i po kontrole dalších možných proměnných. Kouření je považováno za nejsilnější rizikový faktor v prenatálním období (Cornelius, Goldschmidt, DeGenna, 2007, Murray, Barrie, Farrington, Colman, Bloxson, 2010).

Pokud bychom se zaměřili na porovnání vlivu jednotlivých výše uvedených prediktorů, dle Farringtona a Welshe jsou kriminalita a antisociální chování rodičů nejsilnějšími. Dalšími velmi vlivnými prediktory je mnohočlenná rodina, nízký dohled rodičů nad dítětem, konflikty rodičů a rozvrácená rodina. Oproti tomu je zneužívání dětí a nízký věk matky prediktorem slabším (Farrington, Welsh, 2007).

5 Od prevence k intervenci

V následujících řádcích jsou uvedeny výsledky několika studií. Ty mohou sloužit jako doporučení, jakým způsobem lze v rámci rodiny protiprávnímu jednání dítěte předcházet. Dále jsou uvedeny i konkrétní příklady programů a intervencí, které jsou určeny pro práci s touto cílovou skupinou.

Psychosociální rizikové faktory, které jsou silnými prediktory problémového a protiprávního jednání, je možné vysledovat u dítěte již do věku pěti let, a to bez ohledu na pohlaví. Identifikováním dětí s vyššími riziky v mladším věku lze předcházet pozdějšímu antisociálnímu chování (Murray, Barrie, Farrington, Colman, Bloxsom, 2010).

Vysoká odpovědnost a dobré vztahy v rodině u dospívajících ve věku 13 – 19 let byly určeny jako ochranné faktory před perzistentní závažnou kriminalitou. Naopak za rizikové jsou považovány (u stejné věkové kategorie) nižší školní motivace, nevhodní kamarádi a znevýhodněná oblast bydliště (Stouthamer-Loeber, Loeber, Farrington, Wikström, 2002).

Za vhodnou prevenci protiprávního jednání je považováno identifikování klíčových rizikových faktorů antisociálního chování, které je třeba snažit se odstranit. Např. kognitivně-behaviorální program by mohl být zaměřen na oblast impulzivity; edukativní rodičovské programy na vhodný způsob výchovy apod. (Farrington, 2005).

Jako vhodná intervence se nabízí zvyšování interakce adolescentů s „prosociálními“ kamarády kdykoliv je to jen možné, a to zejména v období přechodu ze základní na střední školu (časná adolescence) (Pardini a kol., 2005).

Intervence zaměřené na zlepšení vztahu mezi rodičem a dítětem mohou být účinné k ovlivňování přesvědčení o přijatelnosti či nepřijatelnosti protiprávního jednání, a to hlavně v období časně adolescence. V tomto období by se rodiče měli, více než kdykoliv jindy, zaměřit na sociální vztahy svého dítěte (Pardini a kol., 2005).

Děti, jejichž rodiče byli ve vězení, jsou vystaveny většímu riziku delikvence a diskriminace rodiny. Z tohoto důvodu je doporučeno, aby do programů zaměřených na prevenci nebo zmírnění kriminality dětí, kterou mohou ovlivnit uvěznění rodiče, byli

zapojování i další členové rodiny. Za vhodné jsou považovány programy propojující rodinu a školu, ve kterých má rodina příležitost praktikovat pozitivní rodinnou dynamiku (Aaron, Dallaire, 2010).

Terapeutka Insoo Kim Berg ve svém programu „Family Based Service“ poukazuje na skutečnost, že nejlepší cesta k poskytnutí pomoci dítěti je rozvoj a posílení jeho rodiny jako celku. Rozvíjení existujících vztahů mezi rodiči a dítětem a podpora kompetentního jednání rodičů jsou nejlepší cestou k ochraně dítěte (Berg, 1991).

Práci s rodinným systémem přímo doporučuje Clarkin v případě, že se jedná o antisociální chování adolescenta, jako je delikvence, násilnické chování, drogová závislost nebo promiskuita (Barker, 2012).

Poradenský program CREST (Clinical Regional Support Teams) byl na Univerzitě Florida vytvořen pro cílovou skupinu dětí s problémovým chováním (delikventním). Studenti a vysokoškolští pedagogové se nechali speciálně proškoleni. V rámci projektu CREST poskytují těmto dětem poradenství, konzultace a doučování. Speciální důraz je kladen na to, aby byli dobrovolníci vůči těmto dětem vřelí, empatičtí a pozorní, neboť předpokládají, že tyto děti to v rodině pravděpodobně nezažívají (Lee, Piercy, 1974).

ATP (Adolescent Transition Program) je speciální program určený rodičům, v rámci kterého se učí dovednostem rodičovského řízení a povzbuzování, nastavování hranic a dohledu, řešení problémů a zlepšování vztahů a komunikačních dovedností. Cílovou skupinou jsou dospívající ve věku 11 – 18 let, kteří vykazují rizikové chování (antisociální, experimentování s návykovými látkami). ATP se skládá z dvanácti skupinových setkání rodičů a čtyř individuálních schůzek (Lee, Piercy, 1974).

6 Opatření ukládaná mladistvým za protiprávní činy

Celé trestní řízení vedené proti mladistvému pachateli trestného činu má svá specifika a zákonitosti. V této kapitole se zaměřím pouze na opatření, která mohou být mladistvému uložena soudem. S ohledem na téma diplomové práce, budou podrobněji představena opatření výchovná, která mají v této práci tvořenému programu nejbližší.

Podmínky odpovědnosti mládeže za protiprávní činy dle trestního zákoníku, opatření ukládaná za takové protiprávní činy, postup, rozhodování a výkon soudnictví ve věcech mládeže upravuje zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

Přijatá opatření mají přispět k předcházení a zamezování páchaní protiprávních činů. Při jejich přijímání musí být vždy zohledněna osobnost toho, komu je opatření ukládáno, včetně jeho věku, rozumové a mravní vyspělosti, zdravotnímu stavu, jeho osobním, rodinným a sociálním poměrům, a musí být přiměřena povaze a závažnosti spáchaného činu.

Druhy opatření jsou vymezeny v § 10 výše citovaného zákona. Jedná se o výchovná, ochranná a trestní opatření. Soud pro mládež může od uložení trestního opatření za zákonem vymezených podmínek upustit.

Výchovná opatření mají usměrňovat způsob života mladistvého, a tím podpořit a zajistit jeho výchovu. Za určitých okolností je možné je uložit vedle opatření ochranného nebo trestního. Výchovnými opatřeními jsou:

- a) dohled probačního úředníka,
- b) probační program,
- c) výchovné povinnosti,
- d) výchovná omezení,
- e) napomenutí s výstrahou.

Účelem dohledu probačního úředníka je sledovat a kontrolovat chování mladistvého, případně dodržování uloženého probačního programu, výchovných povinností nebo omezení uloženým soudem pro mládež.

„Probačním programem se rozumí zejména program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, a to s různým režimem omezení v běžném způsobu života, který směřuje k tomu, aby se mladistvý vyhnul chování, které by bylo v rozporu se zákonem, a k podpoře jeho vhodného sociálního zázemí a k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným“ (§ 17, odst. 1 zákona č. 218/2003 Sb.). Probační program schvaluje ministr spravedlnosti. Jako povinnost však může být uložen za splnění tří podmínek: program musí být vhodný vzhledem k potřebám mladistvého a zájmům společnosti, musí být s obsahem programu dostatečně seznámen a se svou účastí na něm souhlasí.

Jako výchovná povinnost může být mladistvému uloženo např., aby bezplatně vykonal společensky prospěšnou činnost, aby se podrobil léčení závislosti na návykových látkách, aby se ve svém volném čase podrobil vhodnému programu, který není probačním programem atd.

Uložením výchovného omezení může být po mladistvém požadováno např., aby nenavštěvoval určité akce, zařízení, aby se nestýkal s určitými osobami, neužíval návykové látky atd.

Za přítomnosti zákonného zástupce může být mladistvému důrazně vytknut protiprávní čin a může být upozorněn na důsledky, pokud by v budoucnu páchal další trestnou činnost. V tomto případě se jedná o napomenutí s výstrahou.

Účelem **ochranných opatření** je kladně ovlivnit duševní, mravní a sociální vývoj mladistvého a chránit společnost před pácháním provinění mladistvými. Ochrannými opatřeními jsou:

- a) ochranné léčení;
- b) zabezpečovací detence;
- c) zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty;
- d) ochranná výchova.

Trestní opatření mají mladistvému napomáhat k vytvoření vhodných podmínek pro další vývoj mladistvého. Soud pro mládež může mladistvému uložit trestní opatření:

- a) obecně prospěšné práce;
- b) peněžitě opatření;
- c) peněžitě opatření s podmíněným odkladem výkonu;
- d) propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty;
- e) zákaz činnosti;
- f) vyhoštění;
- g) domácí vězení;
- h) zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce;
- i) odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu;
- j) odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem;
- k) odnětí svobody nepodmíněně (Zákon č. 218/2003 Sb.).

V závěru je nutné zdůraznit, že celé trestní řízení vedené proti mladistvému pachateli, tedy vyšetřování – projednávání – rozhodování v jeho trestní věci, má splnit výchovný účel.

7 Výzkumný projekt

7.1 Předmět a cíl

Předmětem výzkumného projektu jsou mladiství pachatelé trestné činnosti v kontextu jejich rodinného prostředí. Hlavním cílem práce bylo sestavit a v praxi ověřit psychosociální program pro mladistvé pachatele trestné činnosti a jejich rodiče, který by měl pozitivní vliv na osobnost mladistvého a vztahy v jeho rodině. Následně by měla být vyhodnocena efektivita programu, včetně zhodnocení jednotlivých aktivit. Sekundárním cílem práce bylo zachytit životní historii mladistvého pachatele trestné činnosti.

Základním východiskem výzkumného projektu byla následující teze:

Psychosociální program určený mladistvým pachatelům trestné činnosti a jejich rodičům může pozitivně ovlivnit jejich vztah a posílit vzájemnou důvěru. Tato pozitivní zkušenost může být prevencí před pácháním dalšího protiprávního jednání.

Východiskem pro vytvoření programu bylo:

- V případě spáchání trestného činu mladistvým, jsou vztahy mezi rodinnými příslušníky více ohroženy, což se jeví jako rizikové pro jeho další vývoj a výchovu.
- Možné aktuální zklamání rodičů z protiprávního jednání jejich dítěte by se nemělo stát důvodem, kvůli kterému by aktuální negativní náhled byl generalizován na celý život a osobnost dospívajícího.
- Dospívající se nachází v náročné vývojové fázi, ve které je emancipace od rodičů jedním z vývojových úkolů. Jeho protiprávní jednání by v tom nemělo sehrát nejdůležitější roli.
- Přirozená potřeba adolescenta trávit čas se svými vrstevníky oslabuje pozici rodiče. V souvislosti s prošetřováním protiprávního jednání lze právě rodiče považovat za nenahraditelné „průvodce“ mladistvého v rámci tohoto řízení. Společná komunikace a podpora ze strany rodičů je velmi důležitá.
- Pozice kurátorky pro mládež nabízí prostor pro práci s celým rodinným systémem. Lze předpokládat, že nabídka rodinné terapie by v souvislosti s protiprávním jednáním dospívajícího byla vnímána jako nedůvodná. Nabídka psychosociálního programu ze strany kurátorky by mohla „jednodušším“ způsobem pomoci celému rodinnému systému, a tím i samotnému adolescentovi.

7.2 Operacionalizace pojmů

V této části práce vymezují význam nejdůležitějších pojmů a termínů, s nimiž je ve výzkumném projektu pracováno.

- *Adolescent* – pro potřeby této práce je užit úžeji, označuje jedince ve věku 15 – 18 let. Tento pojem je užíván jako synonymum k pojmu mladistvý a dospívající.
- *Dítě* – v souladu s Úmluvou o právech dítěte, která za dítě označuje každou lidskou bytost mladší 18 – ti let. V práci je pojem dítě užit i v rámci vymezení vztahu dospívajícího/adolescenta vůči svému rodiči.
- *Kurátor pro děti a mládež* – pečuje o děti uvedené zejména v § 6 písm. c) a d) zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Tento pracovník je zvláštním zaměstnancem obce s rozšířenou působností zařazený do obecního úřadu obce s rozšířenou působností.

V této práci se užívá pojem „kurátorka pro mládež“, který je synonymem k výše uvedenému pojmu, a který zároveň odpovídá místně užívanému oficiálnímu označení. Kurátorka pro mládež je v tomto výzkumném projektu zároveň studentkou psychologie, což ji umožňuje přístup k psychodiagnostickým pomůckám.

- *Mladistvý* – je vymezen v § 2 odst. 1 písmene c) zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), který označuje dítě, které v době spáchání provinění dovršilo patnáctý rok a nepřekročilo osmnáctý rok svého věku. Mladistvý je v této práci užíván jako synonymum k „dospívajícímu ve věku 15 – 18 let, který se dopustil protiprávního jednání“.
- *Rodiče* – jsou biologičtí rodiče (otec a matka), kteří dítě počali. Za rodiče není ve výzkumném projektu považován nevlastní nebo adoptivní otec, matka.

7.3 Kontext výzkumného projektu

S mladistvými pachateli trestné činnosti mám možnost pracovat a setkávat se v rámci pozice kurátorky pro mládež, kterou ve městě Třebíči zastávám čtvrtým rokem. Zkušenost je taková, že těmto dospívajícím jsou v rámci trestního řízení nabízeny individuální programy (Šance ve STŘEDu a Most) či edukativní skupinový program Právo pro každý den. Práce s rodinným systémem není v podobě intenzivnějšího programu zavedena. Pro bližší

dokreslení místně dané situace a výchozího stavu při tvorbě programu jednotlivé programy krátce představím.

V roce 2011 (zahájení práce na programu Spolu) ve městě Třebíči existovaly dva individuální probační programy (Most a Šance ve STŘEDu), v roce 2012 přibyl skupinový program Právo pro každý den. Tyto mohl soud uložit mladistvému pachateli trestné činnosti v rámci trestního řízení v podobě výchovného opatření. Žádný z těchto programů však nezahrnoval užší spolupráci s rodiči či celou rodinou, pracoval vždy pouze s dospívajícím.

7.3.1 Most

Tento program je určen dospívajícím ve věku 15 – 18 let, kteří se dopustili protiprávního jednání, a jedinec je zároveň experimentátorem nebo uživatelem omamných a psychotropních látek, včetně alkoholu a léků, a to i v době spáchání svého provinění.

Program Most je nabízen jako alternativa trestu, která může pozitivně působit na mladistvého, měnit negativní vzorce chování a vést ho k řádnému způsobu života.

„PP Most je výchovné opatření, které formou výchovy, psychoterapie a sociální práce pomáhá mladistvému odstranit příčiny, které ho přivedly do konfliktu se společností“ (Oblastní charita Třebíč, 2013).

Do programu jsou jedinci zařazováni prostřednictvím Probační a mediační služby v Třebíči.

7.3.2 Právo pro každý den

Jedná se o skupinový interaktivní program určený dětem a mladistvým ve věku 12 – 18 let s rizikovými projevy v chování. V rámci deseti schůzek jsou účastníci proškoleni v základech trestního, rodinného, pracovního a občanského práva tak, aby znali nejen práva svá, ale respektovali i práva ostatních. Cílem programu je pomoci získat sociální dovednosti a právní znalosti vztahující se k řešení situací v běžném životě, přispět ke snížení rizika páchání trestné činnosti (STŘED, o. s., 2013).

7.3.3 Šance ve STŘEDu

Šance ve STŘEDu je individuální program určený pro děti a dospívající (12 – 26 let), kteří spáchali méně závažný trestný čin, mají výchovné problémy ve škole či doma, předčasně ukončili vzdělání nebo hledají zaměstnání apod. Program je vhodný i pro děti s poruchami chování.

Na začátku spolupráce si klient za pomoci klíčové pracovnice stanoví cíl – požadovanou změnu, které by chtěl v průběhu určitého časového horizontu dosáhnout (vypracuje se tzv. individuální plán).

Tyto cíle se často týkají toho, aby jedinec dokázal více ovládat svůj vztek, uměl lépe komunikovat se svými vrstevníky, rodiči, učiteli apod. Výhodou programu je, že se pružně přizpůsobuje klientovi a jeho potřebám tak, jak se v průběhu spolupráce vyvíjí jeho situace a stav.

Program bývá dohodnut vždy minimálně na 20 setkání. Délka programu se může dle potřeby prodloužit, v případě časnějšího naplnění cílů může být ukončen dříve.

Program si neklade za cíl nahradit práci pedopsychiatra či suplovat terapii. Praxe však ukazuje, že děti a dospívající často vítají tuto alternativu, která je pro ně srozumitelná a přijatelná (STŘED, o. s., 2013).

7.4 Použité metody

7.4.1 Sémantický diferenciál

Pro subjektivní posouzení vztahů v rodině jsem zvolila psychosociální metodu sémantický diferenciál. Škála byla vytvořena v rámci předvýzkumu, o kterém hovořím v kapitole č. 8. V rámci diplomového projektu byla užita k posouzení vztahů v rodině před absolvováním programu a po absolvování programu. Cílem bylo zachytit možné rozdíly a získat tak zpětnou vazbu o efektivitě programu. Škály bylo zároveň využito k porovnání vnímání vztahů mladistvým a jeho rodičem/rodiči (pouze při prvním vyplnění). Program byl účastníky hodnocen i verbálně.

Mezi subjektivní posuzovací škály řadíme speciální techniky jako je sociometrie, subjektivní Q-třídění, řada psychofyzických technik a sémantický diferenciál. Ty se opírají o subjektivní posouzení určitého jevu. „*Může se jednat o celkové hodnocení osob či jejich jednotlivých vlastností, reakcí, výsledků jejich činnosti, o posouzení určitých – různě složitých – podnětů, o posouzení vlastního výkonu či o odhad jistoty, zda určité jednání bylo správné, vhodné, apod.*“ (Břicháček, 1978, s. 193). Sémantický diferenciál byl původně vyvinut k měření konotativního významu pojmů, tedy skrytějšímu a jemnějšímu významu než je význam denotativní.

„*Sémantický diferenciál je sestaven z určitého počtu sedmibodových škál. Na koncích jsou bipolárně zakotvena adjektiva, která vyjadřují určité vlastnosti*“ (Břicháček, 1978, s. 230).

Prostřednictvím tzv. sémantického prostoru můžeme lokalizovat pojem, tedy zjistit, kde leží. Osgood zjistil, že každý jedinec umísťuje svůj pojem do prostoru z hlediska tří aspektů: hodnotící dimenze, dimenze síly a dimenze aktivity. Cílem je nalézt umístění pojmů v prostoru.

Vzdálenost mezi dvěma pojmy můžeme vypočítat pomocí tzv. D-statistiky, která vyjadřuje lineární vzdálenost mezi dvěma libovolnými pojmy. Vyjadřuje ji vzorec

$$D_{ij} = \sqrt{\sum a_{ij}^2}$$

. „Prakticky se výpočet D provádí tak, že se odečtou škálové hodnoty jednoho pojmu od škálových hodnot druhého pojmu (d), rozdíly se umocní a sečtou, čímž dostaneme hodnotu $\sum a_{ij}^2$. Tuto hodnotu na závěr odmocníme“ (Janoušek, 1986, s. 148).

Dále lze u sémantického diferenciálu použít tzv. Q-korelaci, která vyjadřuje míru podobnosti dvou profilů. Z této míry lze usuzovat na podobnost v chápání pojmů.

Sémantický diferenciál se dá použít jako všestranný výzkumný nástroj. Své uplatnění může najít v oblasti výzkumu osobnosti, v klinické psychologii, v poradenství, průmyslové, sociální, forenzní, pedagogické psychologii atd. (Břicháček, 1978, Janoušek, 1986).

7.4.2 Případová studie

Sekundárním cílem práce bylo **zachycení životní historie mladistvých pachatelů trestné činnosti**. Z typů kvalitativního přístupu jsem zvolila případovou studii. V centru její pozornosti je případ (osoba, skupina, organizace atd.). Jeho analýza umožňuje lépe porozumět vztahům a souvislostem. „Zvláštní variantou případové studie je životní příběh či životní historie (Life Story, Life History)“ (Miovský, 2006, s. 96).

Případy mladistvých pachatelů byly zvoleny dle toho, zda se dobrovolně zapojily do psychosociálního programu Spolu.

Zdroji studie byly spisy Om (ochrana mládeže), které jsou vedeny na oddělení sociálně právní ochrany dětí u každého dítěte a jeho vlastních sourozenců, které patří či patřilo pod sociálně-právní ochranu dle § 6 zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Tyto spisy mohou kromě zápisů z jednání s rodinou, rozsudků a usnesení soudů či jiných rozhodnutí obsahovat také lékařskou dokumentaci, zprávy ze škol, psychologů, závěrečné zprávy z různých pobytů (dětské psychiatrické léčebny, střediska výchovné péče, nemocnic) atd. Bohatost a pestrost spisů Om umožňuje získat velmi citlivé informace, které by za určitých okolností mohl jedinec opomenout či záměrně zamlčet.

Dalším zdrojem pro zpracování případové studie byly rozhovory s účastníky programu. Ze standardizovaných psychologických testů jsem použila Dotazník způsobu výchovy v rodině a ADOR.

7.4.3 Dotazník způsobu výchovy v rodině

Tento dotazník se vyvíjel od 60. let 20. století na katedře psychologie filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Dotazník má celkem 40 otázek, kdy každý ze čtyř komponent – kladný, záporný, požadavků, volnosti – je zastoupen deseti otázkami. Tyto komponenty odpovídají rodičovským postojům: pozitivnímu, hostilnímu, direktivnímu a autonomnímu. Postojová dimenze nedůslednost je vyjádřena rozpornou kombinací komponentu požadavků a volnosti. „S jednotlivými komponenty výchovy otce a matky je možno pracovat odděleně jako s rodičovskými postoji podle předchozích dotazníků, ale takový analytický postup plní jen dílčí úlohu“ (Čáp, Boschek, 1994, s. 17). Kombinováním jednotlivých komponentů výchovy lze přejít k systematičtějšímu vystižení rodinné výchovy.

Emoční vztah k dítěti je rozlišován ve třech formách – kladný, střední a záporný. Výchovné řízení je silné, střední, slabé nebo rozporné. Model devíti polí je kombinací emočního vztahu k dítěti a výchovného řízení. „K. Lewin koncem třicátých let konstatoval, že pesimální formou výchovy je autokratický styl, tedy záporný emoční vztah se silným řízením“ (Čáp, Boschek, 1994, s. 72).

7.4.4 ADOR – adolescent o rodičích

Dotazník ADOR zjišťuje postoje, jednání a výchovné praktiky rodičů, tak jak se jeví jejich dětem ve věku 13 až 18 let. Zahrnuje faktory pozitivní zájem versus hostilita, direktivnost versus autonomie, a nedůslednost (Matějček, Říčan, 1983).

8 Předvýzkum

8.1 Cíl předvýzkumu

V listopadu roku 2011 jsem realizovala předvýzkum určený pro tuto diplomovou práci. Předmětem výzkumu byli dospívající a jejich postoje ke vztahům v rodině. Cílem bylo zjistit, jak se od sebe liší „vztahy v mé rodině“ a „vztahy v ideální rodině“ u této věkové kategorie. Sekundárním výstupem tohoto výzkumu bylo vytvoření hodnotící škály, která je použita v programu Spolu.

8.2 Výzkumný vzorek

Vzhledem k záměru diplomové práce, ve které jsou ohniskovou skupinou dospívající ve věku od 15 do 18 let věku, jsem pro tento předvýzkum zvolila shodné věkové rozmezí. Konkrétně byli osloveni žáci 9. tříd dvou základních škol na Vysočině, tedy dospívající ve věku 15 a 16 let.

Celkem se mi podařilo oslovit 33 respondentů ve věku 15 a 16 let. Vzhledem k tomu, že jeden respondent nevyplnil všechny položky, jeho data byla vyřazena a dále bylo pracováno s daty od 32 respondentů.

8.3 Postup

Ve výzkumném projektu byl užit sémantický diferenciál, prostřednictvím něhož dospívající vyjadřovali své pojetí vztahů v rodině. Z původních 50 párů kontrárních adjektiv podle Osgooda jsem vybrala 12 dvojic, a to tak, aby byl každý faktor – hodnotící, potence a aktivity – rovnoměrně zastoupen. Zvolené dvojice z jednotlivých skupin jsou znázorněny v tabulce č. 1.

Tabulka 1 Kontrární adjektiva

pořadí	skupina	kontrární adjektiva	
1	hodnotící	sladké	kyselé
2		napjaté	uvolněné
3		bohaté	chudé
4		blízké	vzdálené
5	potence	silné	slabé
6		mělké	hluboké
7		těžké	lehké
8		hrubé	jemné
9	aktivita	tupé	ostré
10		teplé	studené
11		kulaté	hranaté
12		pasivní	aktivní

Vzhledem k tomu, že jsem pořadí adjektiv v pěti případech (ostré x tupé, uvolněné x napjaté, hluboké x mělké, hranaté x kulaté a aktivní x pasivní) obrátila, při zpracování dat jsem musela získané hodnoty u těchto dvojic převést na hodnoty odpovídající původnímu pořadí. Použité dotazníky jsou uvedeny v příloze této práce.

Dvojice adjektiv jsem seřadila tak, aby se zástupci jednotlivých faktorů střídaly. Následně jsem vytvořila dotazník ve dvou formách. V té první měli respondenti na sedmistupňové škále vyznačit, jak hodnotí vztahy ve své rodině. Poté měli na stejné škále vyznačit, jak by vypadaly vztahy v rodině tzv. ideální.

Získaná data jsem seřadila do čtyř tabulek (viz příloha) a vypočítala jsem rozdíl mezi průměrnými hodnotami u pojmu vztahy v mé (reálné) rodině a pojmu vztahy v ideální rodině.

Tabulka 2 Hodnoty pro výpočet vzdálenosti mezi dvěma pojmy

kontrární adjektiva	reálné \bar{x}	ideální \bar{x}	rozdíl d_{ij}	d_{ij}^2
sladké x kyselé	2,53	1,81	0,72	0,52
ostré x tupé	4,34	5,00	0,66	0,44
silné x slabé	2,34	1,59	0,75	0,56
uvolněné x napjaté	2,81	2,03	0,78	0,61
teplé x studené	3,56	2,38	1,18	1,39
hluboké x mělké	3,19	2,88	0,31	0,1
bohaté x chudé	3,25	2,25	1	1
hranaté x kulaté	4,94	5,34	0,4	0,16
těžké x lehké	4,47	5	0,53	0,28
blízké x vzdálené	2,28	1,72	0,56	0,31
aktivní x pasivní	2,72	2,19	0,53	0,28
hrubé x jemné	5,19	5,59	0,4	0,16
$\sum d_{ij}^2 = 5,81$				

Poté jsem pomocí vzorce $D_{ij} = \sqrt{\sum d_{ij}^2}$ vypočítala vzdálenost mezi pojmy „vztahy v mé rodině“ a „vztahy v ideální rodině“. V posledním sloupci Tabulky č. 1 jsou uvedeny druhé mocniny rozdílů hodnot adjektiv.

$$D = \sqrt{5,81} = 2,41$$

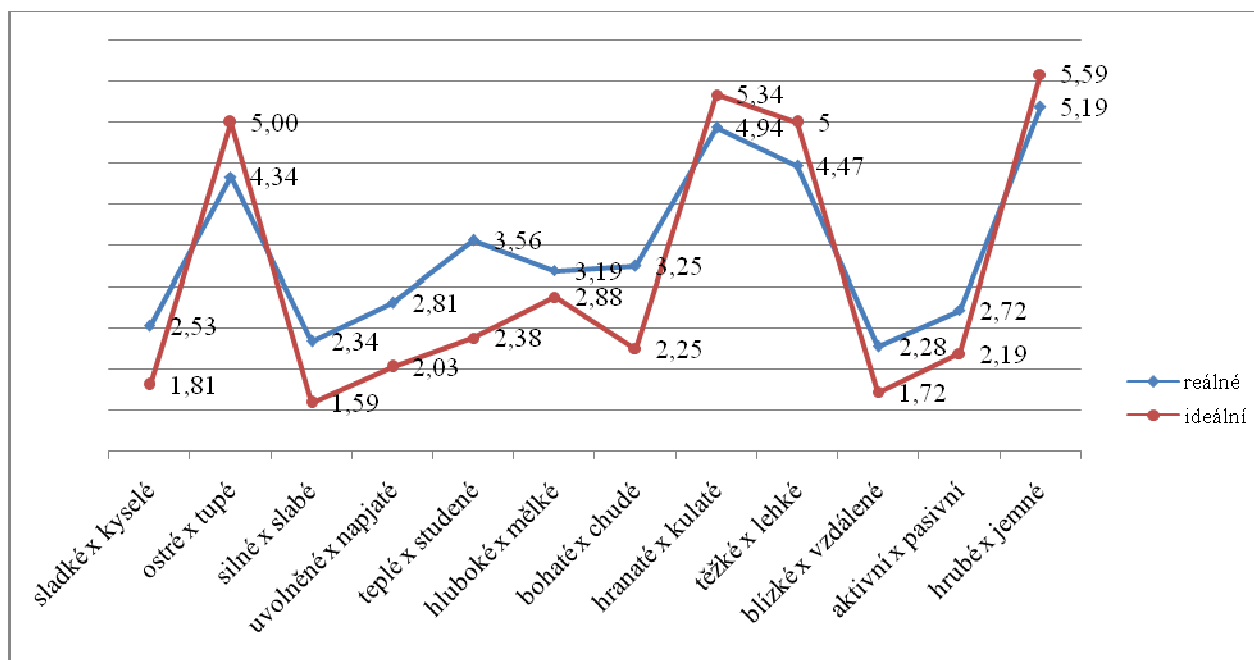
8.4 Výsledky předvýzkumu

Výsledná hodnota poukazuje na to, že pojmy „vztahy v mé rodině“ a „vztahy v ideální rodině“ si nejsou výrazně vzdáleny.

V Grafu č. 1 jsou znázorněny vzdálenosti pojmů „vztahy v mé rodině“ (reálné, značeny modře) a „vztahy v ideální rodině“ (ideální, znázorněny červeně). Je patrné, že adjektiva vztahující se k pojmu „vztahy v ideální rodině“ mají tendenci ke krajnějším hodnotám škály, kdežto adjektiva vztahující se k pojmu „vztahy v mé rodině“ jsou blíže středu.

Jestliže budeme porovnávat jednotlivé dvojice adjektiv, největší rozdíl mezi adjektivy vztahujícími se k pojmu „vztahy v mé rodině“ a k pojmu „vztahy v ideální rodině“ byl v pojmech **teplé x studené**, **bohaté x chudé** a **uvolněné x napjaté**. Naopak nejmenší rozdíl byl u dvojic **hluboké x mělké**, **hrubé x jemné** a **hranaté x kulaté**.

Graf 1 Sémantický profil



8.5 Diskuze k předvýzkumu

Získané hodnoty se dále dají porovnávat z hlediska „tendence k průměru“. Z dvojic adjektiv můžeme označit ty, u kterých se průměrná hodnota pohybuje v intervalu od 3,6 do 4,4, kdy hodnotu 4 lze vnímat jako „neutrální“ (na sedmibodové škále). Z našich dvanácti dvojic do tohoto intervalu patří: ostré x tupé a „hraničně“ i dvojice těžké x lehké.

Využití sémantického diferenciálu se prokázalo jako velmi užitečné, neboť pomohlo zachytit velmi jemné rozdíly mezi zkoumanými pojmy. Za další zajímavý výstup lze považovat, že v případě pojmu „vztahy v ideální rodině“ byla použitá adjektiva řazena, na sedmibodové škále, blíže krajním hodnotám, kdežto adjektiva vztahující se k pojmu „vztahy

v mé rodině“ byla vždy blíže středu. Největší rozdíl mezi porovnávanými pojmy „vztahy v mé rodině“ a „vztahy v ideální rodině“ byly u dvojic teplé x studené, bohaté x chudé a uvolněné x napjaté.

9 Psychosociální program

9.1 Tvorba psychosociálního programu „Spolu“

Program Spolu jsem vytvořila s cílem nabídnout rodičům a jejich dítěti, které se dopustilo protiprávního jednání, prostor pro posílení jejich vztahů. Smyslem jednotlivých aktivit programu bylo, v rámci bezpečného prostředí, umožnit mladistvým pachatelům trestné činnosti a jejich rodičům sdílet některé podstatné informace z jejich života, posílit prožitek rodinné soudržnosti, potřeby vzájemné ohleduplnosti a podpory.

9.1.1 Cílová skupina

Program Spolu je zacílen na mladistvé pachatele trestné činnosti ve věku 15 – 18 let a jejich rodiče či jednoho z rodičů, se kterým vyrůstají ve společné domácnosti (byli jí/mu svěřeni do péče).

9.1.2 Výběr vzorku

Program bude nabídnut rodinám mladistvých, které místem bydliště či spoluprací realizovanou v minulosti, spadají do mé péče. Zapojení do programu bude dobrovolné, neboť místně zavedený systém mladistvým nabízí i jiné programy či opatření, což je nutné respektovat. Zapojení do programu bude zcela dobrovolné.

9.1.3 Příprava a tvorba programu

Na začátku tvorby programu bylo důležité vytvořit jeho strukturu. Ta byla vystavěna na myšlence provést rodinu (účastníky programu) od její minulosti, přes přítomnost do budoucnosti. Tímto nastavením bylo možné následně program sestavit z konkrétních aktivit tak, aby se vzájemně doplňovaly a navazovaly na sebe.

V aktivitách zaměřených na minulost bylo cílem posílit rodinnou identitu a totožnost tím, že si účastníci uvědomí své „kořeny“, pojmenují důležité události ve svém životě a společně zavzpomínají na radostné chvíle.

Cílem aktivit „přítomnosti“ mělo být vytvoření prostoru pro spolupráci, zájem o druhého, vzájemnou podporu a respekt, důvěru a trpělivost.

Oblast budoucnosti měla posílit vztah účastníků programu a zanechat v nich pozitivní emoce spojené se společně realizovanou aktivitou a stráveným časem.

Na základě tohoto konceptu byly zvoleny aktivity, které naplňují výše uvedené cíle. Rozpis aktivit je uveden v následujících třech tabulkách.

Tabulka 3 Aktivity – minulost

MINULOST			
Sezení č.	Aktivita	Popis a cíl aktivity	Zdroj
2	Rodokmen	Popis: Účastníci programu se společně pokusí vytvořit rodokmen. Dílčí otázky: Se kterými lidmi uvedenými v rodokmenu jsou účastníci v kontaktu v současnosti? Kdo je jim nejbližší? Dělá někdo z rodiny něco zajímavého? Mohli by se někým inspirovat? Koho vnímají jako podporu? Apod. Cíl: Posílení rodinné a osobní identity.	vlastní návrh
	Fotografie z dětství	Popis: Rodiče mají donést nějaké fotografie z dětství dospívajícího. Cíl: Společně zavzpomínat na radostné chvíle. Posílení pozitivního náhledu na mladistvého (= celý jeho život ani osobnost nelze vnímat negativně).	
3	Čára života	Popis: Dospívající má na papír, za pomoci svých rodičů, nakreslit příběh, který bude zachycovat důležité události jeho života. Cíl: Rozvoj sebeuvědomění, ohlédnutí do minulosti, subjektivní zachycení důležitých události v životě dítěte.	Campbelllová, 1998, s. 72

Tabulka 4 Aktivity – přítomnost

PŘÍTOMNOST				
Sezení č.	Aktivita	Popis aktivity	Zdroj	Otázky k aktivitě Šestý smysl, dle vlastního návrhu
4	Šestý smysl	Popis: Účastníkům bude položeno 10 otázek, na které písemně odpoví sami za sebe. Poté budou na stejné otázky odpovídat tak, jak si myslí, že by odpověděl ten druhý. Cíl: Sebepoznání, vzájemné znovupoznání, vnímavost/ pozornost vůči druhému, zájem o druhého, respekt.	Komárková, Slaměník, Výrost, 2001, s. 46	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nejoblíbenější barva 2. Nejoblíbenější roční období 3. Nejoblíbenější druh hudby 4. Nejoblíbenější dopravní prostředek 5. Nejoblíbenější den v týdnu 6. Nejoblíbenější jídlo 7. Nejoblíbenější zvíře 8. Nejoblíbenější rostlina 9. Zvolte: den x noc 10. Zvolte: ticho x hluk
	Společná kresba	Popis: Účastníci mají za úkol společně se domluvit a následně namalovat obrázek. Ten mají i pojmenovat. Cíl: Spolupráce na společném úkolu, vzájemný respekt, umění kompromisu.		

PŘÍTOMNOST				
Sezení č.	Aktivita	Popis aktivity	Zdroj	
5	Neobvyklý diktát	Popis: Malba obrázku dle popisu, jeden diktuje, druhý maluje. Následně si roli vymění. Cíl: Naslouchání druhému, trpělivost, důvěra.	Komárková, Slaměník, Výrost, 2001, s. 52	

Tabulka 5 Aktivity – budoucnost

BUDOUCNOST				
Sezení č.	Aktivita		Zdroj	
6	Chůze důvěry	Popis: Účastníci spolu půjdou na procházku, přičemž jeden z nich bude mít zavřené oči a druhý ho povede. Sami si zvolí, kdo bude mít jako první zavázané oči. Průvodce má zajistit bezpečnost. Během prvního cvičení může průvodce mluvit a druhého slovně směřovat, poté musí oba dva mlčet. Následně si vymění role. Cíl: Posílení vzájemné důvěry, blízkost.	Canfield, Wells, 1995, str. 135	
7	Oblíbená hra	Dle přání účastníků		vlastní návrh

9.1.4 Etická otázka výzkumného projektu

Rodičům a mladistvým bude nabídnuta možnost zapojit se do psychosociálního programu Spolu, který s nimi bude realizovat kurátorka pro mládež. Budou informováni o počtu sezení, jejich délce, bude představen cíl programu. Následně budou tyto informace předloženy v písemné podobě (viz příloha č. 3). Účastníci budou poučeni o možnosti odmítnout nabídnutou aktivitu a kdykoliv svou účast v programu ukončit.

V případě, že rodina vyjádří zájem o účast v programu, bude požadován informovaný souhlas (viz příloha č. 4) obsahující další informace týkající se programu. Podepsané informované souhlasy rodičů mladistvých nebudou součástí této práce z důvodu zachování anonymity účastníků programu.

Ve zpracovaných případových studiích budou pozměněny jména účastníků programu a dále do práce nebudou vloženy ani materiály z programu, které by mohly vést k identifikování rodiny, případně budou odstraněny.

Vzhledem k tomu, že program bude s rodinami realizovat kurátorka pro mládež, která má ze zákona určité povinnosti, souběžně s realizací programu bude s příslušnou rodinou řešit i aktuální problémy/situace, které mohou být v určitých případech před programem upřednostněny.

10 Realizace program Spolu

10.1 *Potenciální klienti programu „Spolu“*

Program „Spolu“ byl vytvořen a připraven k realizaci v prosinci roku 2011. V roce 2011 bylo v Třebíči zahájeno prošetřování 17 – ti trestných činů, kterých se měli dopustit mladiství pachatelé. Devět z nich spáchalo osm klientů spadajících do mého obvodu.¹ V roce 2012 to bylo 15 trestných činů, osmi z nich se mělo dopustit sedm mladistvých spadajících do mého obvodu. Součet počtu těchto mladistvých však nelze považovat za počet rodin, kterým mohl být program nabídnut².

Na konci roku 2011 již byla většina trestních řízení z tohoto roku ukončena, mladistvým byla uložena opatření dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže³ (např. obecně prospěšné práce; dohled probační a mediační služby, v rámci kterého měli absolvovat probační program – Most či Šanci ve STŘEDu), případně bylo podmíněčně zastaveno trestní stíhání.

Program Spolu byl nabízen pouze klientům místně spadajícím do mé oblasti. V roce 2011 byl program nabídnut dvěma chlapcům. Rodiče (v obou případech matky samoživitelky) i chlapci se zapojením do programu souhlasili, byli seznámeni s instrukcemi (viz příloha).

Jeden z těchto chlapců se měl do programu zapojit po dovršení 18. roku (do té doby byl umístěn ve výchovném ústavu). Po návratu do místa bydliště však rodina o program již nejevila zájem.

¹ Ve městě Třebíči je práce kurátora pro mládež vykonávána na 2,5 pracovního úvazku (celkem tři pracovníci, z nichž jeden má na 0,5 úvazek na starosti Systém včasné intervence a projekty s ním související). Klienti jsou pracovníkům přiřazováni dle místa trvalého bydliště. Každý kurátor pro mládež má na starosti určitou část města (ulice), včetně obcí náležející k okresu Třebíč. Pokud s rodinou začne pracovat např. z důvodu výchovných problémů dítěte, a ta se po určité době přestěhuje do oblasti spadající pod jiného kurátora, zůstává v péči původního pracovníka (se kterým má již navázaný vztah).

² Počet trestních stíhání za rok uvádí počet řízení, nikoliv počet osob.

³ Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

I ve druhém případě se jednalo o situaci, kdy po prvotním souhlasu rodina od spolupráce odstoupila. Důvodem bylo dovršení 18. roku věku.

U těchto chlapců lze jejich souhlas a následné odmítnutí vysvětlit tím, že oběma byl program nabídnut v době, kdy již měli uloženo opatření soudem (na konci roku 2011), spolupráce s kurátorkou pro mládež se dle zákonných norem blížila ke konci⁴. Oni již nebyli motivováni dobrovolně, spolu s rodiči, tento program absolvovat.

V roce 2012 bylo v Třebíči trestní stíhání mladistvých zahájeno v 15 případech, z nichž osm náleželo do mého obvodu. Jeden z těchto mladistvých byl prošetřován dvakrát. Ze sedmi těchto mladistvých tři s účastí souhlasili. Zbýlých pět, respektive čtyři nesouhlasili, záhy dosáhli věku 18 let nebo bylo jejich trestní stíhání podmíněčně zastaveno a přestali být k této aktivitě sami motivováni.

Nabídka programu musela být u každého mladistvého a jeho rodiny individuálně posouzena. Program nebyl nabídnut rodinám mladistvých mých kolegů z důvodu, že mnozí z těchto mladistvých páchali trestnou činnost opakovaně a byli umístěni ve výchovném ústavu. Jiným bylo soudem uloženo opatření a účast na programu již nebyla vhodná. Důležitou roli sehrála skutečnost, že kurátor pro mládež má s každým klientem a jeho rodinou individuální plán a program zapojující mladistvého a jeho rodiče nemusí být pro rodinu vyhodnocen jako ten neoptimálnější.

Vzhledem k tomu, že cílem diplomového projektu bylo program navrhnout, vytvořit a realizovat, od začátku se nejevilo jako vhodné program zavádět „plošně“. Považuji za etické respektovat individuální potřeby a zájmy jednotlivých rodin. Jedná se o reálné klienty „procházející“ reálným trestním stíháním. Zároveň je nutné respektovat a přizpůsobit se nabídce již zavedených programů, praxi osvědčeným a soudně nařizovaným opatřením a zákonným postupům.

10.2 *Aktivity a průběh programu*

10.2.1 *Úvodní schůzka*

V případě, že bylo zahájeno trestní stíhání mladistvého, jemu a jeho rodičům byla nabídnuta možnost absolvování programu Spolu. Pokud rodina o tuto aktivitu projevila zájem, byla podrobně vysvětlena pravidla a podmínky. Jestliže následně vyjádřili souhlas

⁴ Kurátor pro mládež má na starosti děti do 18-ti let, následně přestává být spolupráce povinná (dle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů).

s účastí, pravidla byla předložena v tištěné podobě a dále byl předložen a „účastníky“ podepsán informovaný souhlas (viz příloha č. 3 a 4).

Vzhledem k tomu, že ve všech třech případech, ve kterých byl program realizován, se jednalo o mladistvé, kteří žili společně se svou matkou, do programu nebyli otcové zapojeni.

Po předání úvodních informací měl mladistvý a jeho matka vyplnit hodnotící škálu (viz příloha č. 2). Všechny šest účastníků (mladistvý a jeho matka) považovalo dotazník za obtížný. Po podrobném vysvětlení a ukázce jej všichni dokázali vyplnit. Výsledky dotazníků jsou zpracovány v kapitole č. 10.3.4.

10.2.2 Rodokmen

Druhá schůzka byla zaměřena na historii a paměť rodiny, která tvoří základ rodinné identity a vytváří se a přenáší se hlavně vyprávěním. Cílem bylo, aby nezletilý získal více informací o své rodině, a byly nalezeny „zdroje“ v rámci rodiny.

Petr

Nezletilý společně s matkou vytvořili rodinný rodokmen. Petr kreslil, matka vyprávěla. Za zajímavé Petr považoval, že jeho dědeček ze strany matky měl třináct sourozenců, o tom dosud nevěděl.

Aktuálně je Petr a jeho matka kromě babičky nezl., která s nimi bydlí, nejvíce v kontaktu s tetou nezl. Ta si našla partnera, se kterým si nezletilý velmi rozumí a občas s ním chodí na brigádu. Většina jejich příbuzných bydlí v Brně. O otci dokázal říct, kde bydlí (název obce), a jak se jmenuje jeho nevlastní sestra, otcova dcera. S babičkou ze strany otce není v žádném kontaktu, o dědečkovi nevěděl on ani jeho matka žádné informace.

Nejbližší je Petrovi partner tety, který je pro něj zároveň i velkou podporou. Je pro něj i určitým vzorem („...protože má rodinu a dokáže si najít brigádu..“).

Většina lidí znázorněných na tomto rodokmenu je nezaměstnaných (vedených v evidenci úřadu práce). Některé tety nezl. jsou aktuálně na rodičovské dovolené. Matka má celkem pět sourozenců.

Petr v závěru uvedl, že se dozvěděl mnoho nových informací a byl rád, že si s matkou mohl o tomto více povídat.

Adam

Tato aktivita Adama a jeho matku velmi bavila. Matka se rozpovídala o svých sourozencích. O synovi, který jí zemřel, hovořit nechtěla. Přání matky bylo respektováno.

S prarodiči nezl. ze strany matky a otce není rodina v kontaktu. Adam se kromě svých sourozenců s nikým z příbuzných nevidá.

Adamova vlastní starší sestra má syna, o kterého však aktuálně pečuje Adamova matka (babička dítěte). Ze tří starších sourozenců Adama pracuje pouze nejstarší polorodá sestra. K ní má Adam nejbližší vztah a pomáhá jí s hlídáním psů, které má velmi rád. U ní na ubytovně tráví nejvíce volného času. Dále si rozumí se svým bratrem.

Adam hodnotil tuto aktivitu za zajímavou, bylo mu příjemné, když matka o rodině vyprávěla.

Pavel

Matka „diktovala“ osoby, Pavel je zaznamenával na papír. Z této aktivity vyplynulo, že Pavlova rodina je v kontaktu nejvíce s matkou matky, která bydlí v nedaleké obci. Tam má rodinný dům – matka ji obdivuje za to, jak to na rodinném domě zvládá. Matka tam ráda jezdí na několikadenní návštěvy. Ze strany zemřelého otce není rodina s prarodiči v kontaktu. Podporu by rodina hledala u babičky (již zmíněná matka matky).

Otec matky zemřel v době, kdy jí bylo 16 let. Matka má celkem dva sourozence. S jejím bratrem je rodina Pavla v kontaktu, se sestrou není. Matka se svými dcerami a syny z prvních dvou manželství nevidá ani o nich nemá žádné informace.

Pavel po této aktivitě uvedl, že některé věci o své rodině dosud nevěděl, s matkou se o nich dosud nikdy nebavili.

10.2.3 Fotografie z dětství

Fotografii z dětství mladistvého měli rodiny donést na druhou schůzku, v rámci jednoho setkání měly být realizovány dvě aktivity. Prostřednictvím fotografie měli rodiče spolu se svým dítětem zavzpomínat na radostné chvíle.

Petr

Matka donesla pouze jednu Petrovu fotografii, další prý nemohla najít. Matka poukazovala na tehdejší roztomilost syna, na to jaké to bylo milé dítě. Tehdy bylo nezletilému pět let. Petr to nijak nekomentoval (spíše to působilo, že je mu to „trapné“, „nepříjemné“).

Adam

Fotografie rodina nedonesla, matka je prý nenašla.

Pavel

Fotografie rodina nedonesla, prý žádné nemají.

10.2.4 Čára života

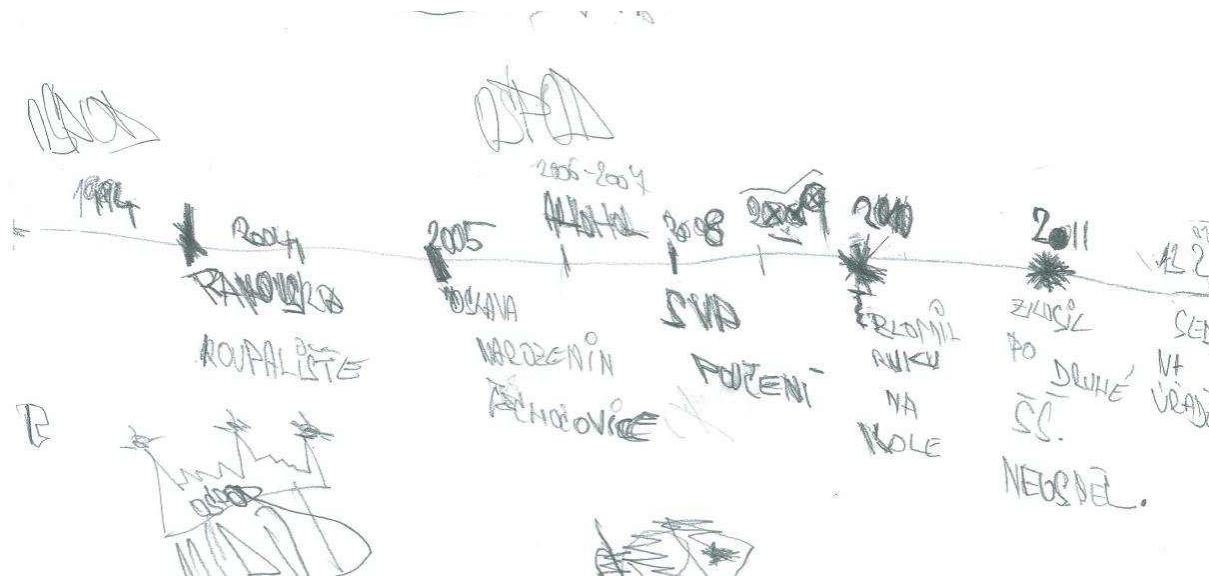
Na třetí schůzce měl dospívající, za pomoci svých rodičů, nakreslit příběh zachycující důležité události jeho života.

Petr

Jako první důležitou událost Petr zaznamenal dovolenou v Rakousku, kde se rodina společně koupala. Následovala jeho oslava 10. narozenin. Nezletilý také zaznamenal první požití alkoholu v letech 2006 - 2007. V roce 2008 absolvoval pobyt ve Středisku výchovné péče, který měl pro něj zásadní význam. Z pobytu se prý poučil a dodnes je to pro něj motiv k tomu, aby se snažil chovat dobře. Dále uvedl zlomení ruky při jízdě na kole. V roce 2011 se podruhé pokusil uspět na učilišti – kde neuspěl.

Čára života, tak jak ji Petr zaznamenal, je uvedena na obrázku 1. Datum narození bylo umazáno.

Obrázek 1 Čára života – Petr

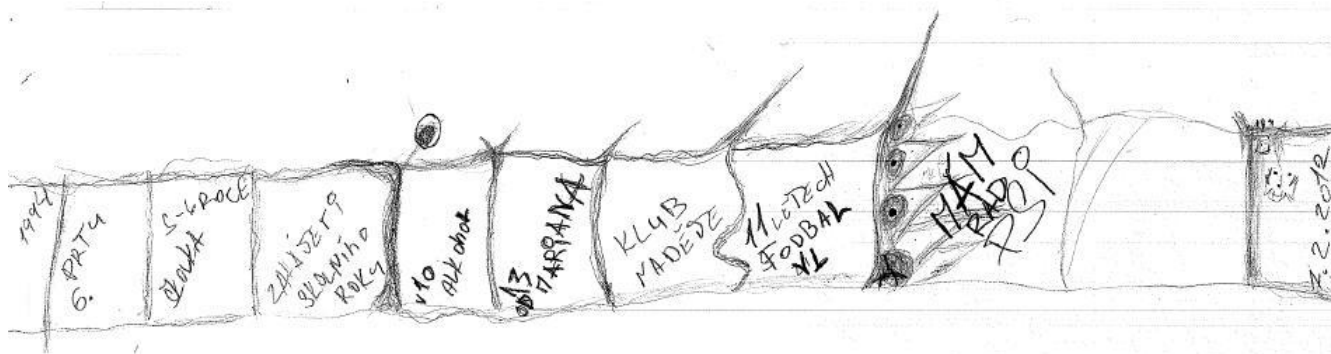


Adam

Jako první důležitou událost nezletilý uvedl odstranění šestého prstu na ruce, dále zahájení docházky do mateřské a následně do základní školy. V 10 – ti letech Adam poprvé požil alkohol, ve 13 – ti se dostal k marihuaně. Jako důležité nezletilý označil členství

v Klubu Naděje⁵. V 11 – ti letech hrál nezletilý fotbal. Následně už ve svém životě nenašel nic významného. Napsal, že má rád psy.

Obrázek 2 Čára života – Adam



Pavel

Když Pavel dostal úkol nakreslit čáru svého života, opakovaně sděloval, že neví, co by tam měl zaznamenat. Následně požádal o to, aby mohl o důležitých událostech svého života přemýšlet doma. S tímto bylo souhlaseno.

Pavel na další schůzku donesl vypracovaný úkol. Za jedinou nejvýznamnější událost svého života označil úmrtí svého otce. Doma z otcova parte opsal datum a místo pohřbu. Nezletilý uvedl, že si na konkrétní věci nevzpomíná, ale je to pro něj to nejdůležitější. Žádnou jinou událost za důležitou nepovažuje.

Matka se syna dotazovala, zda např. nechce uvést školku, školu apod., což Pavel odmítal. Ona to vysvětlovala tím, že Pavel si asi nemůže na nic pamatovat, protože byl malý, možná něco po 10. roku by podle ní mohl. Matka nezletilého měla tendenci vidět v rozhodnutí Pavla nic nedoplnit to, že si nic nepamatuje. Pavel hodnotil tuto aktivitu jako náročnější, nebylo mu to ani moc příjemné (i s ohledem na to, co si uvědomil).

Pavlova čára života je znázorněna na obrázku 3. Příjmení otce a přesné datum narození, úmrtí i pohřbu bylo umazáno (ponechán je vždy pouze letopočet).

⁵ Klub Naděje je zařízení sociálně výchovné činnosti, které má charakter sekundární prevence a je určeno ke smysluplnému využívání volného času dětí, které vyžadují zvláštní pozornost, protože žijí v nepříznivých sociálních a výchovných podmínkách nebo samy mají problémy v chování. Klub vznikl v roce 2003, jeho zřizovatelem je Město Třebíč, funguje jako organizační složka města pod odborem sociálních věcí Městského úřadu.

Obrázek 3 Čára života – Pavel



10.2.5 Šestý smysl

Třetí setkání bylo zaměřeno na sebezpoznání a vnímavost vůči druhému. Účastníkům bylo položeno deset otázek. Nejdříve na ně písemně odpověděli sami za sebe, poté dostali instrukci, aby odpověděli tak, jak si myslí, že za sebe odpověděl ten druhý.

Otázky: Jaká/jaký/jaké je tvé nejoblíbenější:

1. barva
2. roční období
3. druh hudby
4. dopravní prostředek
5. den v týdnu
6. jídlo
7. zvíře
8. rostlina

Z nabízených dvou možností vyber jednu, sobě milejší:

9. den x noc
10. ticho x hluk

Petr

Petr o matce: Z 10 se 6x trefil (chybně 1, 5, 7, 8).

Matka o Petrovi: Z 10 se 5x trefila (chybně 4, 6, 8, 9, 10).

Podrobně viz příloha č. 5.

Adam

Adam o matce: Z 10 se 7x trefil (chybně 4, 6, 8).

Matka o Adamovi: Z 10 se 4x trefila (chybně 2, 3, 4, 5, 6, 10).

Podrobně viz příloha č. 5.

Pavel

Pavel o matce: Z 10 se 6x trefil (chybně 4, 5, 6, 8).

Matka o Pavlovi: Z 10 se 5x trefila (chybně 1, 3, 6, 9, 10).

Podrobně viz příloha č. 5.

10.2.6 Společná kresba

V této aktivitě měli účastníci za úkol domluvit se a následně namalovat obrázek, který následně pojmenují. Cílem bylo pracovat na společném úkolu, naslouchat si, vzájemně se respektovat a umět učinit kompromis.

Petr

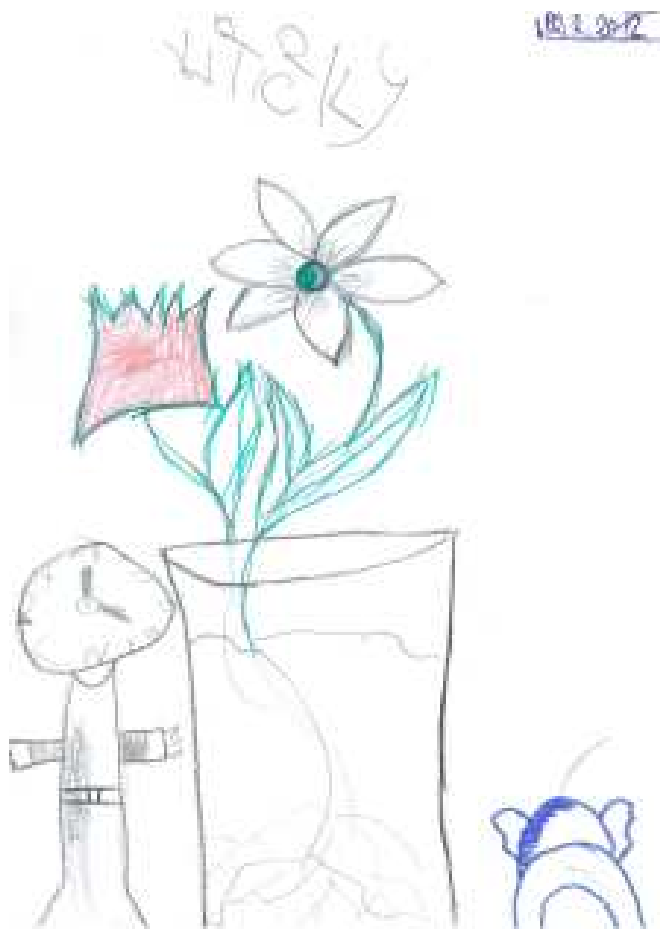
Matka a nezletilý společně nakreslili květiny ve váze. Kresba vznikla spontánně, předem si neřekli, co společně namalují. Matka začala a Petr pokračoval.

Nezletilý dále doplnil slona (kterého dle svého vyjádření obecně rád kreslí) a hodiny. Obrázek je namalovaný černou pastelkou, červeně je vybarvený pouze tulipán, listy květiny mají zelený obrys, slon je namalovaný modrou fixou.

Matka květinám nakreslila kořínky a pohrála si se strukturou květu. Tu Petr následně obtáhl. Petr byl oproti matce aktivnější.

Matka s Petrem obrázek v závěru pojmenovali „Kytíčky“, což Petr na obrázek i nadepsal (doslova „kitičky“).

Obrázek 4 Společný obrázek - Petr



Adam

Adam s matkou se dlouhou dobu nedokázali rozhodnout, co budou malovat. Matka po dlouhém váhání začala kreslit slunce, Adam doplnil dům. Matka dokreslila měsíc a obláčky, Adam auto, strom a plot. Společný obrázek pojmenovali „Máme barák s autem“. Matka nakreslila slunce, měsíc a obláčky, nezletilý dům, auto, strom a plot.

Obrázek 5 Společná kresba – Adam



Pavel

Pavlovi ani jeho matce se nejdříve do této aktivity nechtělo, nemohli se rozhodnout, co společně namalují. Matka začala hovořit o tom, že ji napadají „tak akorát sluníčka“. V tomto nápadu byla podpořena a ona začala malovat slunce. Pavel následně domaloval dům, matka dva mráčky, Pavel komín a kouř. Matku napadlo domalovat plot. Pavel chtěl namalovat strom, ale říkal, že neví jak. Matka mu to ukázala. Následně Pavel namaloval vlastní velký strom, matka domalovala pejska.

Matku aktivita bavila, nezletilého ne – prý ve škole nerad maloval. Nezletilý si naposledy maloval asi ve škole, ve volném čase tuto aktivitu nevykonával. Matka začala vzpomínat na to, že syn v dětství rád maloval auta. Nezletilý si dle slov matky nejvíce vyhrál společně s bratrem s hrnci a dalším nádobím.

Pro účastníky byla pravděpodobně nejzajímavější diskuze nad obrázkem a o dětství. Obrázek matka se synem pojmenovali „Dům se sluníčkem a pejskem“.

Obrázek 6 Společný obrázek – Pavel



10.2.7 Neobvyklý diktát

Cílem této aktivity bylo nechat účastníky prožít, jak druhému dokáží naslouchat a porozumět mu. Aktivita nabízela prostor pro trpělivost a důvěru.

Petr

S aktivitou byla matka i nezletilý spokojeni. Nezletilý hodnotil malování jako lepší než popis/diktování, matka to hodnotila opačně. Za nejobtížnější označil nezletilý skutečnost, že nevěděl co malovat – popis matky pro něj byl příliš obecný (matka popisovala obrázek slovy „čára, čára, čára, čára“ – a vůbec neuváděla směr, velikost, umístění atd.). Matka za nejobtížnější označila to, že nevěděla „co kam patří“.

Po aktivitě bylo hovořeno o významu tohoto úkolu, o komunikaci mezi lidmi, o naslouchání a porozumění. Matka to považovala za zajímavé, poukazovala na to, že byla přesvědčena, že hovoří srozumitelně. Přesto Petr její sdělení chápal jinak.

Petr byl i přes velmi nepřesný a nevedoucí popis své matky velmi trpělivý, ani jednou nezaznělo, že by nahlas řekl, že neví, jak to matka myslí. Zkoušel malovat dle instrukcí a své fantazie.

Matka i její syn hodnotili aktivitu za velmi zajímavou, ale náročnou.

Adam

Tato aktivita byla pro rodinu velmi náročná, nevydařila se jim a ani je nebavila. Matka i Adam to hodnotili jako nesplnitelný úkol. Ani jeden z nich druhému nedokázal obrázek popsat ani jej zaznamenat.

10.2.8 Chůze důvěry

Účastníci programu dostali instrukci, že spolu půjdou na procházku, na které bude mít jeden zavřené a zavázané oči, a druhý jej povede. „Vodič“ svého svěřence bude nejdříve navádět slovně, poté mlčky a hapticky. Následně si role vymění.

Petr

Nejdříve si oči zavázal Petr a matka jej provázela. I přes to, že věděla, že syn nevidí, příliš se nesnažila syna chránit před možnými nárazy. Petr aktivitu zvládl a neublížil si, patrná byla jeho důvěra k matce. Matka působila, že ví, že syn to zvládne.

Když Petr provázel matku, byl na ni opatrnější. V části, ve které ji mohl navigovat slovně, hovořil podrobně. Matka občas zaměnila levou a pravou stranu, chvíli působila nervózně. Petra více bavilo, když byl veden poslepu. Popisoval to jako „adrenalin“. Jeho matce více vyhovovalo, když ji Petr vedl za ruku, to se cítila v bezpečí. Oba účastníci programu aktivitu hodnotili jako velmi zábavnou.

Adam

Nejdříve měl zavázané oči Adam a jeho matka navigovala – nejprve hapticky, poté slovy naváděla. Matka nebyla moc přesná, syna tak nějak nechávala napospas situaci. Adam i přes to situaci zvládl. Poté si vyměnili role. Adam se při vedení více snažil, matku naváděl bezpečně.

Matka se synem si vzájemně důvěřovali. Matka sdělila, že pro ni byla příjemnější aktivita, když měla zavázané oči. Adam hodnotil obě dvě situace stejně.

Z této aktivity bylo patrné, jak matka své děti vychovává a pečuje o ně – některé věci nechává prostě na nich, neřeší detaily, a zároveň počítá s tím, že se do určité míry přizpůsobí a poradí si samy. Nepřemýšlí nad tím, zda je to pro dítě příjemné či nikoliv. Očekává samostatnost (i když nevidí). Nezletilý byl vůči matce pozorný, nenechává ji otřít se o zdi, snažil se jí aktivně pomáhat.

10.2.9 Oblíbená hra

V závěrečné aktivitě si rodina měla zvolit oblíbenou hru z dětství. V obou případech se jednalo o hru „Člověče, nezlob se“.

Petr

Petr a jeho matka si vybrali hru „Člověče, nezlob se“. Kurátorka si s nimi tuto hru zahrála. Komunikace při hře byla velmi uvolněná a veselá. Petr se zabíral tím, kdy naposledy takovou hru hrál, (což ale nakonec nedokázal určit).

Při hře se podařilo vytvořit pohodovou atmosféru, účastníci vzpomínali na Petrovo dětství.

Adam

Matka s nezletilým a kurátorkou si společně zahráli hru „Člověče, nezlob se“, kterou si přítomní sami vybrali. Nezletilému se nejprve do hry nechtělo, neměl však žádné výraznější výhrady a samotnou hru hrál aktivně. U stolu seděl také dvouletý chlapec (syn dcery matky, kterého měla na starost), který se učil házet s kostkou. Celkově lze aktivitu hodnotit jako příjemnou, komunikace plynula klidněji, zároveň spontánněji.

10.2.10 Závěrečná schůzka

Petr

Petr sdělil, že se mu program líbil. Uvedl, že býval uvolněný, mnohé aktivity si téměř užíval. Kromě času stráveného v rámci programu s matkou mnoho společných činností nemá. Občas je to brigáda či se dívají ve stejné místnosti na televizi.

Petr je zvyklý matce říkat, co si myslí, je k ní otevřený. I proto pravděpodobně neměl k ničemu zábrany. Napadá ho, že získal další informace o rodině i o sobě a matce. Petr poukázal na to, že s matkou nemá konflikty.

Matka nezl. sdělila, že celý program hodnotí celkem dobře, bylo to pro ni přijatelné. Někdy to na ni působilo jako hra, ale když se pak o aktivitě hovořilo, něco si dokázala uvědomit a vnímala to jako obohacující. S žádnou aktivitou neměla problém.

Matka nezl. uvedla, že spoléhá na to, že syn si v životě poradí. Ona sama se hodnotí tak, že pro syna udělala maximum, dala mu prostor a on už se musí sám dobře rozhodnout.

Adam

Na základě domluvy se dostavila matka, Adam nepřišel, neboť byl na brigádě. Bylo hovořeno o průběhu programu. Matka uvedla, že jí aktivity bavily, pokaždé o nich doma se synem diskutovala. Sdělila, že toho ví o tomto synovi více než o ostatních svých dcerách a synech, že s Adamem strávila více času, než tomu běžně bývá. Také v té chvíli nemusela řešit další své dcery a syny, mohla být pouze s Adamem – což se také nestává. Žádnou aktivitu neoznačila za „nejlepší“.

Adam se dostavil o několik dní později. Na schůzce byl velmi pasivní. Celkové nastavení nezletilého se odráželo i v jeho hodnocení programu, nevěděl, k čemu mu to vlastně bylo – byl s matkou, absolvovali různé aktivity, o kterých se pak doma i bavili, ale jinak mu to v životě dle jeho slov nic nezměnilo.

(Za tři týdny nezletilý sám přišel se žádostí o pomoc s podáním přihlášky na střední školu. Rozhodl se, že od září začne znovu studovat a vyučí se).

10.3 *Hodnocení a analýza programu*

V následující kapitole se budu věnovat analýze jednotlivých aktivit programu Spolu, včetně jejich zhodnocení, a to vzhledem k jednotlivým cílům, které měly splnit.

Program Spolu se skládal z osmi aktivit, které jsem s mladistvým a jeho rodičem realizovala. Ani v jednom případě se nepodařilo do programu zapojit rodinu mladistvého, ve které by byli přítomni oba dva rodiče. Pokaždé se jednalo o mladistvého vyrůstajícího pouze se svou matkou a sourozenci.

V rámci osmi setkání bylo realizováno osm aktivit. Každá schůzka mohla trvat maximálně šedesát minut, což bylo vždy dodrženo.

Od prosince roku 2011, kdy byl program vytvořen, do dubna roku 2013, se do programu zapojili tři mladiství a jejich matky. U třetí rodiny byl program v polovině ukončen z důvodu řešení existenčních problémů rodiny (ztráta bydlení). S rodinami bylo v rámci programu pracováno dvacet hodin, a to nad rámec dalších setkání v rámci výkonu sociálně právní ochrany dětí.

10.3.1 *Aktivity programu*

Všichni tři mladiství hodnotili aktivitu, při které měli společně se svou matkou vytvořit rodokmen, za zajímavou, neboť se dozvěděli informace týkající se jejich rodiny, které dosud nevěděli. Dále zaznívalo, že si takto doma o své rodině dosud nepovídali.

U všech tří zúčastněných rodin z povídání o rodokmenu vyplynulo, že většina z nich se se širší rodinou nevidá, často se v rodině vyskytovala nezaměstnanost a s tím spojený nízký

ekonomický status. Domnívám se, že aktivita svůj účel splnila a přispěla k posílení rodinné a osobní identity účastníků programu.

Fotografie z dětství mladistvého se překvapivě projevila jako obtížně splnitelný úkol. Pouze Petrova matka donesla jednu fotografii, další dvě matky je prý nenašly či je vůbec neměly. Jejich vysvětlení lze důvěřovat, neboť v místě bydliště, kam měla kurátorka taktéž přístup, fotografie dětí vystaveny nebyly. I přes to, že původní záměr „posílit pozitivní náhled na mladistvého“ spíše naplněn nebyl, nese sebou tato aktivita důležité svědectví toho, že tyto matky svým synům alba s fotografiemi z dětství netvořily, fotografie neshromažďovaly a možná je vůbec fotit nenechávaly. Nabízí se několik možných vysvětlení. Důvodem mohla být existenční situace rodiny, a proto bylo nutné sledovat jiné priority než uchovávat fotografie. Dále to může vypovídat o nepřítli angažovaném vztahu matky k dítěti či o částečné vyjádření postoje matky ke splňovanému úkolu případně přímo úřadu jako instituci. Vzhledem k informacím vyplývajícím z případové studie se za nejpravděpodobnější jeví vysvětlení tím, že matky těchto chlapců se vůči nim příliš neangažovali.

Čára života se ukázala být užitečnou aktivitou. Všichni tři mladiství úkol zpracovali otevřeně a upřímně. Dva z nich shodně zaznamenali časné požití alkoholu (v 10 – ti letech). Vzhledem k tomu, že u aktivity rodokmen více hovořily matky, u čáry života byli aktivnější mladiství. Domnívám se, že tyto dvě aktivity se dobře doplnily.

V aktivitě Šestý smysl byli mladiství oproti svým matkám úspěšnější a prokázali, že je více znají či si jich více všímají. Největší rozdíl byl u Adama, který správně odpověděl v sedmi případech, kdežto jeho matka pouze čtyřikrát. Za zajímavé považuji, že ani jedna matka nedokázala u svého syna určit jeho nejoblíbenější jídlo. Při aktivitě se podařilo u účastníků vzbudit zájem o druhého.

Realizace společného obrázku probíhala u všech tří dvojic podobným způsobem. Žádná dvojice se předem nedokázala domluvit na tématu obrázku, který společně namalují. Vždy jeden z nich začal kreslit a druhý obrázek doplnil dle svého uvážení. Nikdy nedošlo k rozporu či vyjádření nesouhlasu s částí obrázku, který druhý namaloval. V rámci této aktivity se účastníci dokázali vzájemně respektovat, dokázali druhému poskytnout prostor pro sebevyjádření a vlastní návrh.

Dalších aktivit se Pavel se svou matkou z etických důvodů (byly řešeny existenční problémy rodiny) nezúčastnil.

Neobvyklý diktát byl pro obě dvě rodiny velmi náročným úkolem. Hlavně matky nedokázaly základní geometrické tvary pojmenovat, neuměly vyjádřit vztah mezi obrazci,

neodlišovaly levou a pravou stranu apod. Z tohoto důvodu oba chlapci kreslili spíše dle své fantazie. Ani chlapci však nebyli ve svém popisu o mnoho lepší. Účastníci však byli trpěliví a nikdo tohoto druhého za jeho velmi nepřesný popis neurážel ani si nepostěžoval. Následné povídání o komunikaci mezi lidmi a vzájemném naslouchání bylo pro obě dvě dvojice již srozumitelné a získané poznání bylo hodnoceno jako přínosné.

Při chůzi důvěry byli oba mladiství ke svým matkám opatrnější, dávali na ně větší pozor a více je chránili před možnými nárazy. Naopak matky od svých synů, i přes to, že ti v té chvíli neviděli, očekávaly samostatnost a možné překážky neřešily.

Obě dvě rodiny si za oblíbenou hru zvolili „Člověče, nezlob se“. Volba hry nehrála zásadní roli. Důležitá byla pohodová atmosféra, která se u obou rodin vytvořila a komunikace, která plynula klidně a spontánně. Společná hra se ukázala být vhodnou závěrečnou aktivitou, která umožnila uvolnění a klid.

10.3.2 Silné stránky programu

Program, do kterého jsou zapojeni mladiství pachatelé trestné činnosti a jejich rodiče s sebou přináší nový způsob, jak s touto cílovou skupinou pracovat. Za silné stránky programu a za jeho přínos považují:

- dobrovolné zapojení;
- společně aktivně strávený čas mladistvého a jeho rodiče;
- získání více informací a poznatků o sobě;
- získání více informací a poznatků o svém rodiči/dítěti;
- posílení rodinné identity;
- nové společné zážitky;
- sdílení prožitků;
- posílení vztahů v rodině;
- informaci o zapojení/absolvování programu Spolu získal a zohlednil soud pro mládež;
- sekundárně – možný vliv na další chování mladistvého.

10.3.3 Limity programu

Vzhledem k tomu, že v případě mladistvých se jedná o specifickou cílovou skupinu, se kterou je v rámci trestního řízení pracováno v souladu se zákonem č. 218/2009 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů, je nutné respektovat zákonné úpravy a místní zvyklosti (ve smyslu respektování již zavedených a realizovaných probačních a jiných programů a opatření).

V České republice je jedinec trestně odpovědný po dovršení patnáctého roku věku. Od takového jedince se již očekává, že za své protiprávní jednání bude sám nést zodpovědnost, neboť by již měl být schopen rozlišit „co se smí a co naopak ne“, a podle toho se umět rozhodnout a chovat se. Aktivní zapojení rodiče společně s jeho dítětem, které se dopustilo protiprávního jednání, nemusí být vždy vhodné. Pokud se však zaměříme na zájem mladistvého, posílení vztahů s rodiči jím určitě je. Nabídka programu zapojujícího jak mladistvého pachatele trestné činnosti, tak jeho rodiče, by měla být vždy individuálně posouzena a předním hlediskem by měl být dobrovolné rozhodnutí se programem zúčastnit.

Jako realizátorka programu jsem vůči rodinám vystupovala v roli kurátorky pro mládež a studentky jednooborové psychologie. Vzhledem k nutnosti řešit s jednotlivými zúčastněnými rodinami povinnosti vyplývající ze sociálně právní ochrany dětí, paralelně, vedle programu jsem se s rodinami setkávala i v rámci dalších záležitostí a za jiným účelem. Z tohoto důvodu se tak absolvování programu ve všech třech případech z možných osmi týdnů (pokud by byly schůzky plánovány po týdnu) natáhlo na období půl roku i déle. Tato má „dvojrole“ tedy s sebou kromě přínosu, že rodiny se mnou měli navázaný vztah a důvěřovali mi, také nevýhodu v tom, že program by mohl být za jiných okolností absolvován v kratším časovém úseku.

Mladistvým pachatelům trestné činnosti a jejich matkám byl při úvodní schůzce k programu předložen škálový dotazník. Následně, v průběhu programu, mladiství vyplnili Dotazník způsobu výchovy v rodině a ADOR. Po dokončení programu účastníci znovu vyplnili hodnotící škálu.

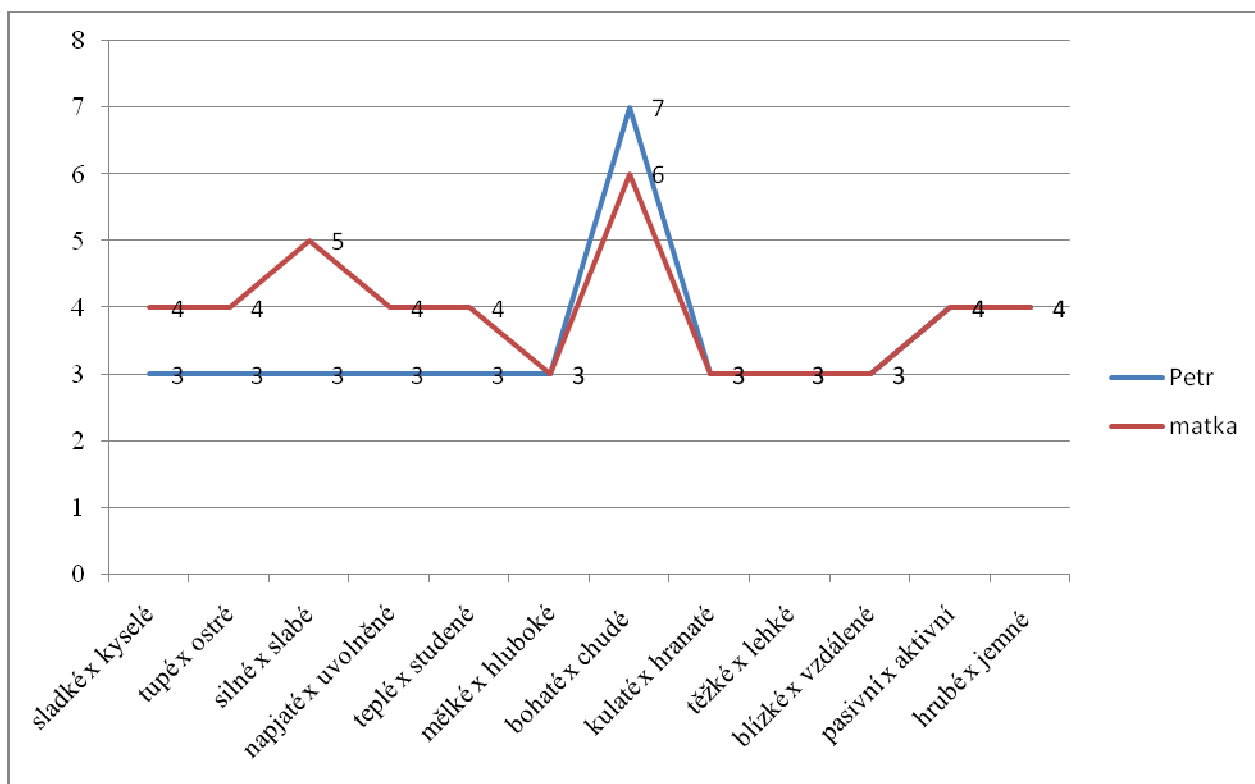
V následujících podkapitolách jsou zaznamenány výsledky jejich hodnocení. Závěry psychologických testů doplňují případové studie jednotlivých chlapců uvedené v následující kapitole.

10.3.4 Výsledky hodnocení vztahů před a po programu

Při úvodní a závěrečné schůzce měli účastníci programu za úkol vyznačit na sedmibodové škále, jak hodnotí vztahy ve své rodině.

Petr

Graf 2 Matka a Petr I

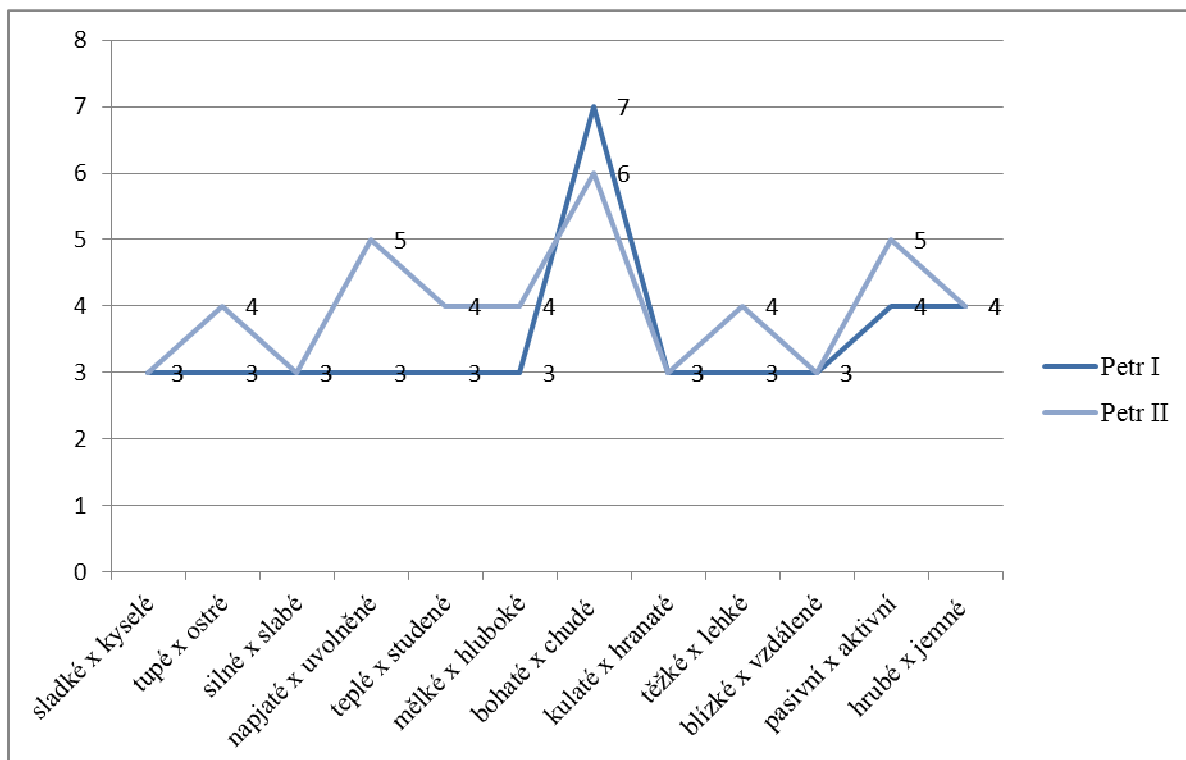


Graf č. 2 znázorňuje hodnocení vztahů v rodině Petra a jeho matky. I přes to, že na předkládaném dotazníku nebyly škály číselně označeny, pro zpřehlednění výsledku je v grafu označují hodnotami 1 – 7.

Ze zaznamenaných odpovědí je patrné, že matka se se synem nezávisle na sobě shoduje ve dvojici kontrárních adjektiv: měkké x hluboké, kulaté x hranaté, těžké x lehké, blízke x vzdálené, pasivní x aktivní, hrubé x jemné. Poslední dvě uvedené dvojice byly umístěny na sedmibodové škále uprostřed (na 4), tzn. lze je vnímat tak, že z těchto dvojic se matka ani Petr k žádnému pojmu nepřiklonili. Podtržené pojmy v tomto textu ukazují, ke kterému pojmu z dvojice kontrárních adjektiv se účastníci přiklonili. Dvojice bohaté x chudé má o obou nejvyšší hodnotu (pojem „chudé“ je u Petra „velmi“ a u matky „dosti“ vystihující vztahy v jejich rodině).

Za zajímavou skutečnost lze vnímat přiklonění se matky k pojmu slabé.

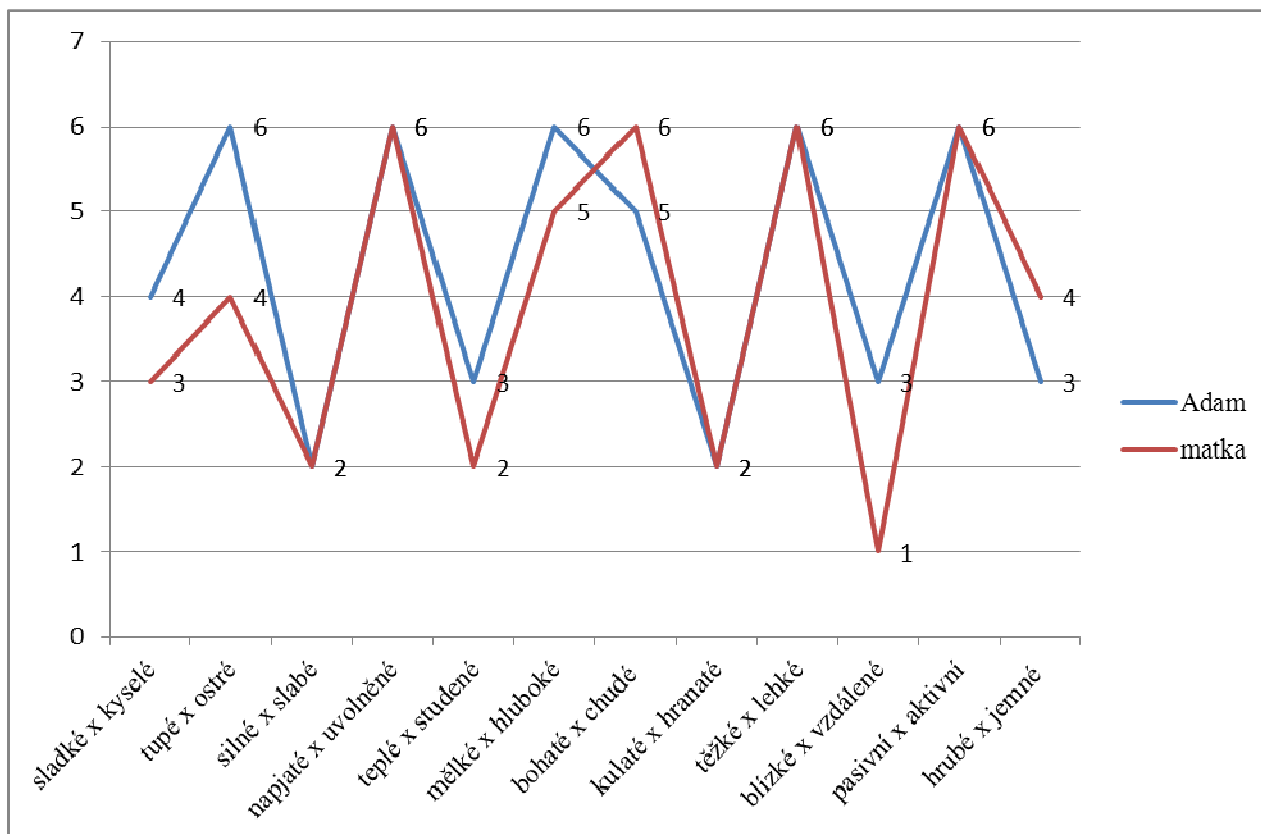
Graf 3 Petr před a po programu



Petr se ve svém hodnocení vztahů více přiblížil středovým hodnotám. Pozitivně lze vnímat posun blíže k pojmům uvolněné a aktivní. Pojem chudé zůstal ve škále Petra nejvýraznějším, ale z rozhovoru vyplynulo, že tyto pojmy spojuje s majetkem a ekonomickou situací rodiny (a svou rodinu vnímá jako chudou). Šest pojmů umístil Petr na „neutrální“ pozici (čtvrtou).

Adam

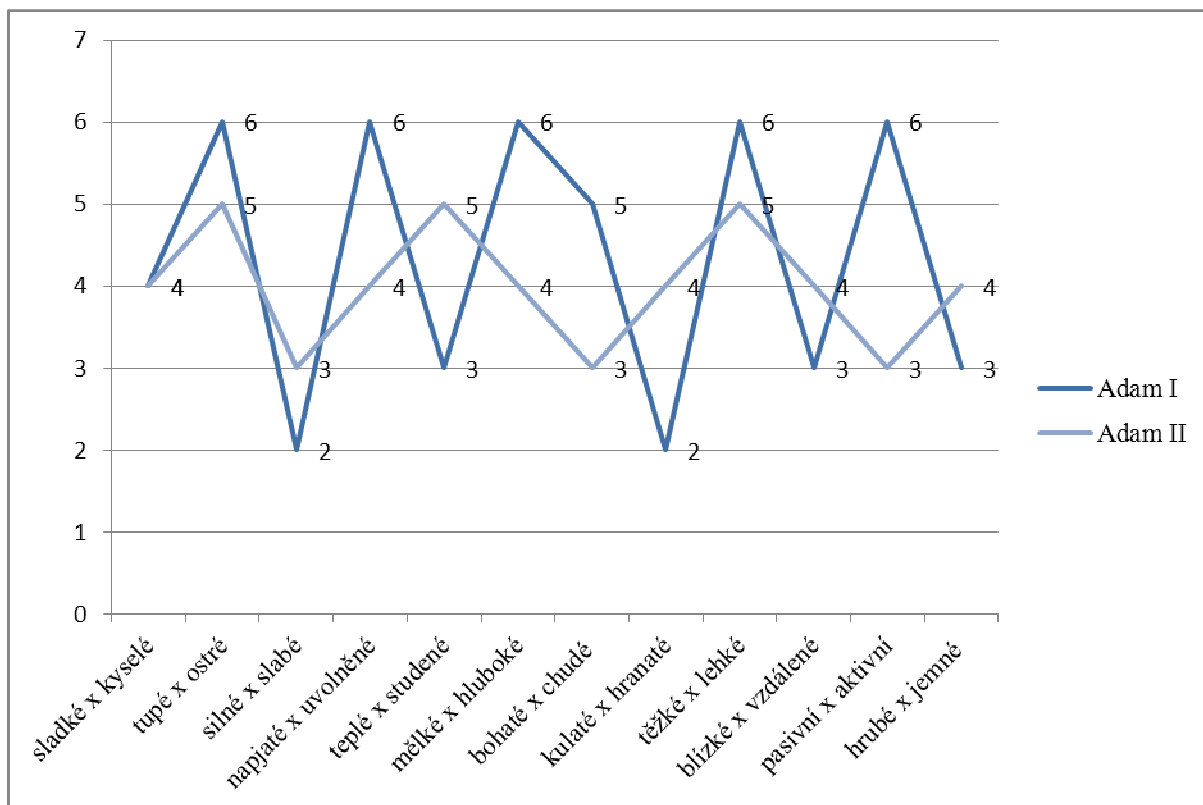
Graf 4 Matka a Adam I



Z grafu č. 3, ve kterém je znázorněn sémantický profil vztahů v rodině dle Adama a jeho matky, lze na první pohled pozorovat určitou shodu – obě dvě křivky se víceméně kopírují. V některých pojmech se matka s Adamem naprosto shodují: silné x slabé, uvolněné x napjaté, kulaté x hranaté, těžké x lehké a pasivní x aktivní.

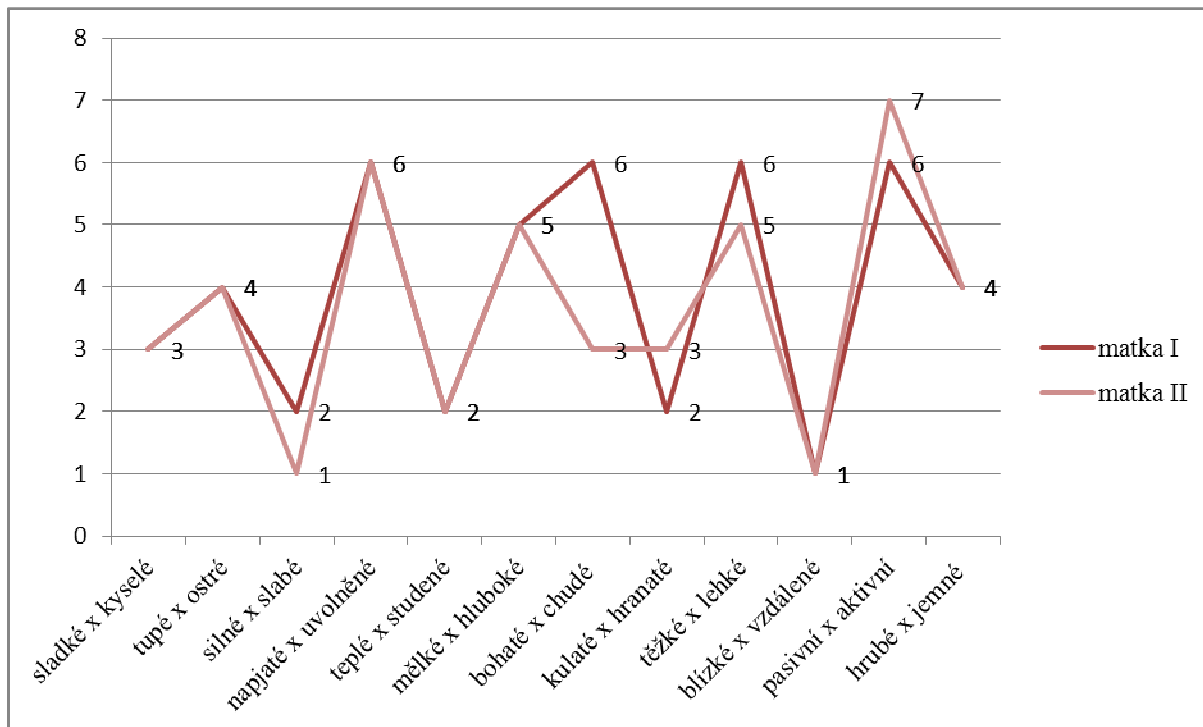
Adam ani jeho matka na sedmibodové škále žádný z pojmů neumístili na krajní hodnotě sedm, na krajní hodnotu jedna matka umístila pojem blízké.

Graf 5 Adam před a po programu



Graf č. 4 znázorňuje Adamovo hodnocení vztahů v rodině před a po programu. Ve druhém případě se Adamovy hodnoty blíží více středu, největší rozdíl je u dvojice pasivní x aktivní, kdy paradoxně po programu se přiklonil spíše k pojmu pasivní.

Graf 6 Matka Adama před a po programu



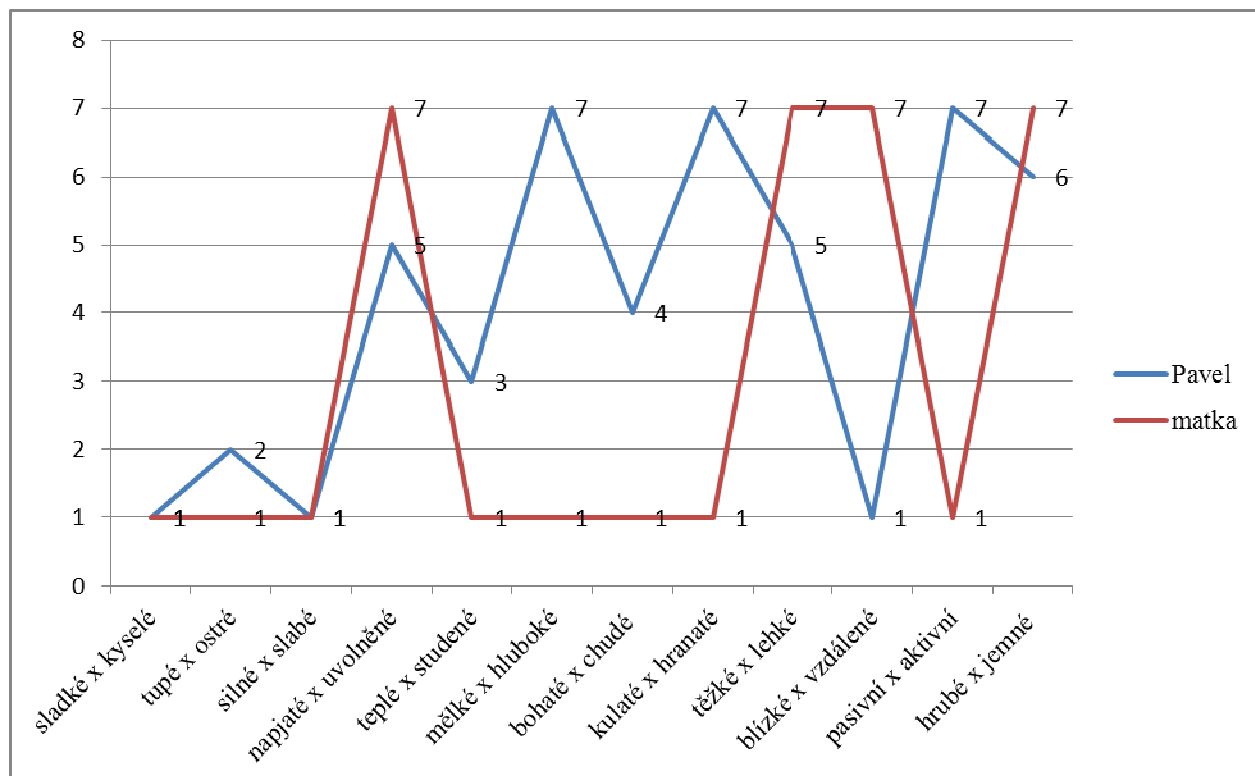
U matky Adama k výraznější změně v hodnocení vztahů v rodině nedošlo. Pozitivně lze vnímat, že adjektiva silné a aktivní umístila blíže krajní hodnotě.

Pavel

V grafu č. 6 je znázorněn sémantický profil vztahů v rodině dle Pavla a jeho matky. U této dvojice lze pozorovat největší rozdíl. Matka se synem se shodla v pojmech sladké x kyselé a silné x slabé. Matka umístila všechna adjektiva na krajní pozici (jedna a sedm), z nichž čtyři byly Pavlem označeny zcela opačně (např. mělké x hluboké).

Vzhledem k tomu, že program byl u Pavla a jeho matky z důvodu řešení závažných existenčních problémů ukončeno po čtvrtém setkání, hodnotící škála jim podruhé předložena nebyla.

Graf 7 Matka a Pavel I



11 Případová studie

Objektem zájmu této diplomové práce jsou mladiství pachatelé trestné činnosti a jejich rodina. V následujících podkapitolách jsou zpracovány případové studie mladistvých, kteří se dobrovolně zapojili do programu Spolu. Životní příběh, který zachycují, umožňuje nahlédnout do života těchto adolescentů a popisuje okolnosti, které mohli mít vliv na to, že se tyto jedinci dopustili protiprávního jednání.

Zdrojem dat a výchozím materiál byl spis Om (viz výše), který je vedený na Oddělení sociálně-právní ochrany dětí.

11.1 Petr

Petr, 17 let, veden v evidenci uchazečů o zaměstnání na úřadu práce. Matka se základním vzděláním, otec vyučen v oboru opravář zemědělských strojů.

Petr byl počat z jednorázového pohlavního styku. Jeho matka a otec se znali zhruba jeden rok ze společně navštěvované hospody, bližší vztah mezi nimi nebyl. U matky se údajně jednalo o první pohlavní styk. V době narození Petra bylo matce 18 let, otci 19 let.

O těhotenství matky se otec dozvěděl v 7. měsíci. Pohlavní styk s matkou a následně i otcovství popíral. U okresního soudu proto proběhlo řízení o určení otcovství, které bylo

potvrzeno souhlasným prohlášením rodičů nezletilého opřeným o znalecký posudek z oboru genetiky.

V prvních letech nejevila otec o syna žádný zájem, soudně stanovené výživné řádně neplatil. S Petrem se poznal až v době, kdy mu bylo sedm let. V té době matčin tehdejší přítel spáchal sebevraždu. V kontextu této události matka požívala větší množství alkoholu, řešila stížnosti za své hlučné a agresivní chování.

V první třídě Petr často zapomínal domácí úkoly a pomůcky, což se ve druhé třídě mírně zlepšilo. Hlavním problémem byly jeho časté absence a chybějící domácí příprava na vyučování. Petrův prospěch se postupně horšil. V kolektivu byl vnímán jako ochotný, uměl se rozdělit.

V době, kdy bylo Petrovi sedm let, byl nad jeho výchovou Komisí sociálně – právní ochrany dětí stanoven soudní dohled. Důvodem přijetí tohoto opatření byly stísněné a nevyhovující hygienické podmínky, zanedbaná příprava do vyučování, nevhodné chování matky popsané výše.

V devíti letech Petr absolvoval vyšetření v Pedagogicko-psychologické poradně. Ze závěru vyplynulo, že horší prospěch ve škole byl pravděpodobně způsoben nižší úrovní rodinného prostředí z hlediska poskytované péče a materiálního zabezpečení.

V prvním pololetí třetí třídy Petr navštěvoval školu pravidelně. Ve druhém pololetí však došlo k mírnému zhoršení. Petr využil možnosti docházet do doučovacího kroužku.

V té době se matka paní učitelce svěřila, že Petr doma zlobí, a proto ho nechá vyšetřit u dětského psychiatra.

Na konci třetí třídy si na Petra stěžovali sousedé za jeho nevhodné chování (vulgární pokřikování, kouření cigaret).

V deseti letech byl Petr poprvé prošetřován policií z důvodu napadení jiného chlapce. Věc byla z důvodu nízkého věku odložena.

Se svým otcem se Petr začal pravidelně vídat v době, kdy mu bylo deset let.

Ve druhém pololetí 4. třídy Petr přestoupil na jinou základní školu. Prezentovaným důvodem byla nespokojenost Petra v kolektivu třídy, matka prý nevycházela s třídní učitelkou.

Petr novou školu navštěvoval pravidelně, problémem však opět byla příprava do vyučování. Nová třídní učitelka si všimla navázaného vztahu Petra s otcem, což hodnotila jako velmi důležité a pozitivní.

Zájem otce o syna se promítl i do jeho navázání kontaktu se školou, kde se o Petra začal zajímat. Přesto stanovené výživné pravidelně nehradil.

V jedenácti letech se Petr zapojil do Klubu Naděje, dále hrál fotbal.

Ve třetím čtvrtletí páté třídy Petr podmíněčně obdržel dvojku z chování pro nekázeň a neplnění školních povinností. Petr neměl dle třídní učitelky návyky týkající se zodpovědnosti, plnění jakýchkoli povinností, nerespektoval pravidla.

V páté třídě Petr uspěl u talentových zkoušek a pro příští školní rok byl přijat do sportovní třídy se zaměřením na atletiku. On sám si však přál být ve fotbalové třídě, neboť se tomuto sportu věnoval i ve svém volném čase.

V šesté třídě měl Petr slabý prospěch, opět bylo řešeno jeho časté zapomínání pomůcek a neplnění domácích úkolů. Absence byly časté, objevily se i neomluvené hodiny. V květnu téhož školního roku si otec vzal Petra k sobě. Cílem bylo, aby došlo ke zlepšení Petrova přístupu a dokázal si lépe plnit své školní povinnosti. To se však nepodařilo. Vzhledem k tomu, že důsledný přístup otce Petrovi nevyhovoval, záhy se vrátil ke své matce. Na základě Petrova přání nebyt ve sportovní třídě zaměřené na atletiku byla změněna škola. Od sedmé třídy byl žákem sportovní třídy zaměřené na fotbal. Škola však upozorňovala na problémové chování Petra, který nerespektoval pokyny učitelů, nedodržoval školní řád, i nadále nenosil pomůcky a vyskytovaly se časté absence. Navíc Petr slovně a fyzicky vyhrožoval ostatním spolužákům.

Ve 13 – ti letech byl Petrovi uložen dohled probačního úředníka za skutek, kdy měl s dalšími chlapci odcizit peněženku.

Petr vyjádřil přání přestoupit na speciální školu. Na základě vyšetření v Pedagogicko-psychologické poradně to však nebylo umožněno, neboť Petrovi byl naměřen nadprůměrný intelekt. Přesto mu byl umožněn tzv. diagnostický pobyt na speciální škole. Ten byl ukončen se závěrem, že Petr má být na běžné základní škole. V rámci pobytu na speciální škole měl Petr konflikty se spolužáky. Škola tehdy doporučila, aby absolvoval pobyt ve Středisku výchovné péče.

Matka hledala řešení v možnosti přestupu Petra na jinou školu. Otec zvažoval, že si vezme syna opět k sobě. Tyto návrhy rodiče realizovali tak, že Petr přestoupil na základní školu v místě bydliště otce a nezletilý zde měl i bydlet. Po dvou dnech však od otce odešel a do školy dojížděl z místa bydliště matky. S otcem se přestal vídat a komunikovat. Na této venkovské škole Petr dokončil 8. třídu. I zde byly řešeny časté absence, chybějící příprava do školy.

Ve 14 – ti letech byl Petr z důvodu požití velkého množství alkoholu (2,89 promile alkoholu v dechu) a marihuany hospitalizován v nemocnici. Poté měl nezletilý nastoupit na diagnostický pobyt do dětské psychiatrické léčebny. Matka k tomu ale nedala souhlas. Petr měl proto alespoň pravidelně spolupracovat s místním dětským psychiatrem. Matka se tam však se synem nedostavila.

V 15 – ti letech se Petr dopustil přestupku proti majetku tím, že odcizil dvě čokoládové tyčinky. Přestupek byl pro nedostatek věku Policií ČR odložen.

Následně byl dohodnut preventivně – výchovný pobyt Petra ve středisku výchovné péče. Zde nezletilý strávil dva měsíce. Pobyt nezletilého ve středisku je i zpětně hodnocen jako přínosný.

Na základě doporučení Pedagogicko-psychologické poradny byl Petrovi pro 8. i 9. ročník základní školy přidělen asistent pedagoga. Důvodem bylo diagnostikované LMD, hyperaktivita, závažné poruchy chování a lehčí porucha učení. Pod vedením asistenta došlo ke zlepšení prospěchu i chování nezletilého ve škole.

V 9. třídě škola poukazovala na pasivní přístup nezletilého a jeho slabý prospěch. Matka nebyla se školou v kontaktu.

Vzhledem k celkovému zklidnění chování nezletilého mu byl zrušen dohled probačního úředníka.

Po úspěšném ukončení základní školy Petr nastoupil na střední školu, obor karosář. Z důvodu neomluvených hodin byl před koncem prvního pololetí vyloučen. Následně se zaevidoval na úřadu práce. V následujícím školním roce znovu nastoupil do prvního ročníku stejného oboru. Na základě žádosti matky však bylo jeho učení na začátku druhého pololetí ukončeno.

Ve svých 16 – ti a 17 – ti letech byl Petr opakovaně Policií přistižen, že ve větší míře požil alkohol. Ani tyto události nevedly nezletilého k vyvarování se konzumace alkoholu.

V 17 – ti letech Petr pod vlivem alkoholu poškodil veřejný majetek. Věc byla projednána u přestupkové komise a byla mu uložena pokuta. S konzumací alkoholu Petr i nadále pokračoval, ze situace se nepoučil.

O několik měsíců později byl Petr uznán vinným za provinění poškození cizí věci. Okresním soudem mu byl uložen dohled probačního úředníka.

PPP

V rámci PPP byl Petr sledován od svých osmi let se závěry ADHD. Ve 13 – ti letech konstatována hyperaktivita, poruchy chování disociálního rázu, nízká školní praceschopnost, lehčí poruchy učení (dyslexie, dysortografie).

SVP

Dvoutměsíční pobyt Petr zvládl bezproblémově. Vztahy navazoval rychle a snadno, ve skupině si vybudoval stabilní postavení. Měl rád různorodé aktivity (sport, kreativní činnosti, pracovní činnosti, vycházky). Pokud se začal nudit, vymýšlel lotroviny.

Dotazníky

Petr vyplnil Dotazník způsobu výchovy v rodině i ADOR pouze v částech týkajících se matky. K otci se odmítl vyjádřit, což vysvětlil tím, že jej pořádně nezná, neboť s ním nikdy pořádně nežil. Z přístupu nezletilého bylo patrné, že se nad svými odpověďmi zamýšlí.

Výsledky: Emoční vztah matky: záporný
 Řízení matky: střední
 Způsob výchovy: 1 (autokratický)

Tabulka 6 ADOR – Petr

Matka						
Pozitivní zájem	Hostilita	POZ/HOS	Nedůslednost	Autonomie	Direktivnost	DIR/AUT
5	1	5	1	5	1	1
4	2	4	2	4	2	2
3	3	3	3	3	3	3
2	4	2	4	2	4	4
1	5	1	5	1	5	5

Výsledky obou psychologických testů spolu vzájemně korespondují a doplňují se, proto jejich shrnutí bude společné.

Emoční vztah matky je záporný, což je ve druhém dotazníku patrné z vysokého skóre hostility. Matka nemá na Petra mnoho požadavků, spíše mu nechává prostor a volnost. Krajně vysoký skór nedůslednosti v chování matky patrně znamená Petrův pohrdavý postoj vůči ní. V soužití Petra a jeho matky bylo více konfliktů a napětí nežli pohody a klidu.

11.2 Adam

Adam, 17 let, veden v evidenci uchazečů o zaměstnání. Matka vyučena v oboru kuchař, otec v oboru zedník. Matka nikdy nepracovala – vždy byla vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání na úřadu práce nebo byla na rodičovské dovolené. Otec střídavě zaměstnán a veden v evidenci uchazečů o zaměstnání.

Rodiče Adama spolu měli celkem čtyři děti (dvě dcery a dva syny). Jednalo se o druhé manželství matky a první otce. Z prvního manželství měla Adamova matka dceru a syna. Tyto děti následně vychovávala společně s Adamovým otcem.

Adam se matce narodil jako páté dítě v pořadí a nejmladší syn, deset měsíců po smrti svého polorodého bratra (z prvního manželství matky).

Manželství rodičů Adama bylo rozvedeno po 11 – ti letech soužití. Otec odešel od rodiny v důsledku vyhrocujících se konfliktů s manželkou. Ten rok Adam slavil šesté narozeniny. Pro dobu po rozvodu byly všechny děti svěřeny do výchovy matky. K pravidelnému kontaktu dětí se svým otcem však nedocházelo. Kromě toho se po rozvodu manželství výrazně zhoršila finanční situace rodiny. Matka byla nucena přestěhovat se na městskou ubytovnu, kde pro sebe a svých pět dětí měla k dispozici jednu místnost. Kromě toho matka musela řešit stížnosti, které upozorňovali na podezření, že o své děti řádně nepečuje.

Nejstarší bratr Adama byl hospitalizován v dětské psychiatrické léčebně. Důvodem byla skutečnost, že ve škole řekl, že skočí z mostu. Matka to tehdy spojovala s odchodem otce od rodiny. Ten v té době své děti na ulici ani nepozdravil. Nejstarší sestra Adama docházela za psychologkou.

Rok po odchodu od rodiny se otec Adama znovu oženil. S druhou manželkou měl syna. Druhé manželství otce trvalo pouze jeden rok. Následně byl Adamův otec ve výkonu trestu odnětí svobody z důvodu vydírání a neplnění vyživovací povinnosti vůči dětem.

Povinnou školní docházku zahájil Adam po ročním odkladu ve věku 7,8 let. V první třídě učivo zvládal dobře, občas zapomínal pomůcky a domácí úkoly, školní povinnosti někdy zanedbával. Matka se školou spolupracovala řádně. Adam byl často nemocen, byl léčen na alergologii.

V Adamových osmi letech psycholog, který s rodinou spolupracoval, matku upozornil, že děti potřebují více lásky.

Ve svých devíti letech se Adam poprvé dopustil přestupku, kdy fyzicky napadl svého spolužáka. V důsledku toho měl snížen stupeň z chování. V té době bydlel s matkou a svými sourozenci v domově pro matky v tísni.

Starší sestra se v době, kdy bylo Adamovi jedenáct let, dopustila protiprávního jednání.

Na konci páté třídy (ve třinácti letech) byl Adam z důvodu špatného prospěchu, výrazné nekázně při vyučování a nezájmu o školní práci, na základě doporučení pedagogicko-psychologické poradny, přeřazen do speciální školy. (Ze závěrů vyšetření v pedagogicko-psychologické poradně dále vyplynulo, že intelektové schopnosti Adama se jeví jako výrazně podprůměrné, WISC III). Adam i jeho matka toto doporučení přijali kladně.

Tato změna měla na Adama pozitivní vliv, v novém kolektivu byl oblíbený. Jeho nová třídní učitelka poukazovala na to, že Adam se v případě potřeby dokáže omluvit a přiznat svou vinu. Již tehdy se začaly projevovat sklony k agresivitě, které však Adam prozatím dobře zvládal. Problémem bylo časté užívání vulgarismů. Celkově byl vnímán jako kázeňsky zvladatelný.

Adam se tři roky závodně věnoval fotbalu. Tohoto sportu však později musel z důvodu nedostatku financí rodiny zanechat. Celkově byl Adam velmi obratný a ve škole ho bavil hlavně tělocvik. V průběhu školní docházky byl oceňován za reprezentaci školy ve sportovních utkáních.

Ve stejné době byl Adam zapojen do klubu Naděje (zařízení sociálně výchovné činnosti při OSPOD Třebíč, v průběhu školního roku pravidelné schůzky v intervalu jedenkrát za týden, o prázdninách tábory a různé pobyty). Prvního tábora pořádaného při klubu se Adam nezúčastnil, protože jeho matka zapomněla zaplatit tábor. Další rok se již zúčastnil. V průběhu pobytu byl charakterizován jako flegmatický, do programu se spíše odmítal zapojovat. Výjimku tvořily aktivity ve vodě na koupališti a jiné sportovní aktivity.

Když bylo Adamovi třináct let, jeho o tři roky starší sestra vyjádřila přání odstěhovat se ke svému otci. Mezi ní a matkou byly vážně narušeny vzájemné vztahy. V té době byl otec potřetí ženatý. Otec nadměrně požíval alkohol, na svou manželku velmi žárlil a choval se k ní agresivně. Jejich konflikty byly řešeny i policií, Adamův otec byl prošetřován pro čin ublížení na zdraví a dále byl sankcionován za přestupek proti občanskému soužití. Nevhodného chování se vždy dopustil pod vlivem alkoholu. I přes tyto skutečnosti starší sestra Adama strávila u otce letní prázdniny a následující rok jej i s dalšími sourozenci, včetně Adama, navštěvovala.

O rok později byla tato sestra svěřena do péče otce s podmínkou dohledu nad její výchovou. Matka se proti rozsudku odvolala. Tehdy vyjádřil i Adam přání žít u svého otce. Jako důvod uvedl, že se u něj cítí bezpečně, má tam soukromí. Měl představu, že by tam chodil do školy a neměl problémy v chování. V mezidobí se vztah dcery k otci výrazně zhoršil a ta se opět vrátila za matkou a svými sourozenci, Adam do jeho péče nikdy svěřen nebyl.

Ve čtrnácti letech se Adam dopustil činu jinak trestného tím, že společně s kamarády ukradl peněženku a kreditní kartu. Za tento čin mu byl uložen dohled probačního úředníka, který byl o rok později z důvodu, že vedl řádný způsob života, zrušen. V rámci dohledu absolvoval Adam individuální program Šance ve Středu (celkem 16 sezení).

Následně se Adam začal vyhýbat školní docházce. V době výuky byl kontaktován městskou policií v parku u náměstí, které sdělil, že se mu do školy nechce. Podobná situace se opakovala i v následujícím školním roce.

Matka se spolu s Adamem a jeho dvěma nezletilými sourozenci přestěhovala do bytu o velikosti 2+1. Nejstarší dva Adamovi sourozenci se osamostatnili a našli si vlastní bydlení (na ubytovně). Matka byla i nadále vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání a rodina žila ze sociálních dávek.

Adam přiznal, že kouří cigarety a občas marihuanu. Třídní učitelka pozorovala změny v chování, které se zhoršilo, nenosil školní pomůcky, nepřipravoval se do vyučování. Dále býval apatický a nesoustředěný.

Když bylo Adamovi patnáct let, poprvé mu byla hlídkou městské policie naměřena hladina alkoholu v dechu. O rok později se dopustil přestupku tím, že v obchodním domě odcizil láhev alkoholu. Za přestupek mu byla uložena bloková pokuta.

Chování Adama v 9. třídě bylo jeho třídní učitelkou hodnoceno jako dobré. Kromě jednoho nedovoleného odchodu ze školy s ním žádné výraznější problémy v průběhu školního roku nebyly. Na základě tohoto pochybení byl Adamovi ve druhém pololetí snížen stupeň z chování. Třídní učitelka poukazovala na nespolehlivost matky, která absence syna omlouvala vždy na poslední chvíli a na smluvená jednání do školy se často nedostavila.

Po základní škole Adam nastoupil do učebního oboru karosář na místní střední škole. Z důvodu dlouhodobé absence však byl ze školy v březnu (začátek druhého pololetí) vyloučen. Pro další školní roky se do učení již nepřihlásil. Průběžně se snažil najít si brigádu, což se mu občas podařilo.

Těsně před dovršením šestnácti let se Adam pod vlivem alkoholu dopustil přestupku proti občanskému soužití tím, že se popral před diskotékou. Po projednání přestupku na městském úřadě mu byla uložena pokuta ve výši 100 Kč.

Pod vlivem alkoholu se Adam o tři měsíce později, společně se svým kamarádem, dopustil poškození veřejného majetku. Za tento čin mu byla uložena pokuta ve výši 300 Kč a povinnost zaplatit způsobenou škodu. Tu Adam pravidelně splácí.

Adam v konzumaci alkoholu i nadále pokračoval a v 17,5 letech mu byla policií znovu naměřena hladina alkoholu v dechu.

Ve stejné době byl Adam uznán vinným za provinění poškození cizí věci. Okresním soudem mu byl uložen dohled probačního úředníka.

Na jaře tohoto roku, tři měsíce po ukončení programu Spolu, se Adam rozhodl, že se znovu zkusí přihlásit na střední školu, učební obor karosář. Adam hovořil o tom, že si potvrdil, že bez vyučení si dlouhodobější práci nedokáže najít ani udržet.

PPP

Adam navštívil pedagogicko-psychologickou poradnu pouze dvakrát. Poprvé to bylo v době, kdy mu bylo 13 let, a byla řešena možnost jeho přestupu na speciální školu. Přestup byl doporučen.

Adamova matka o rok později požádala poradnu o kontrolní vyšetření a zajímala se o možnost přestupu syna zpět na klasickou základní školu. Adam hodnotil nároky školy jako minimální a odmítal se do školy připravovat. Z důvodu motivace ke školní práci psycholožka doporučila škole zvážit postoupení Adama do vyššího ročníku speciální školy, nikoli tedy zpět na základní školu. Speciální škola nechala Adama ve stávající třídě.

Do jiné poradny Adam nedocházel, pobyt ve středisku výchovné péče ani v dětské psychiatrické léčebně nikdy neabsolvoval.

Dotazníky:

I přes to, že Adam část svého dětství s otcem strávil a později měl přání u svého otce bydlet, část dotazníku, která se týkala otce, odmítl vyplnit.

Výsledky: Emoční vztah matky: záporný
 Řízení matky: slabé
 Způsob výchovy: 2 liberální styl výchovy

Tabulka 7 ADOR – Adam

Matka						
Pozitivní zájem	Hostilita	POZ/HOS	Nedůslednost	Autonomie	Direktivnost	DIR/AUT
5	1	5	1	5	1	1
4	2	4	2	4	2	2
3	3	3	3	3	3	3
2	4	2	4	2	4	4
1	5	1	5	1	5	5

Emoční vztah matky Adama je záporný, pozitivní zájem o synovu osobu je nižší. Řízení matky je slabé, její chování je nedůsledné. Matčina charakteristika je v tomto směru pro Adama málo příznivá. Matčin styl výchovy je liberální.

11.3 Pavel

Matka Pavla byla před uzavřením sňatku s otcem nezletilého dvakrát provdána. Z každého manželství měla dvě děti, vždy dceru a syna. Po rozvodu byly tyto děti svěřeny do výchovy otců, matka se s nimi nevidala ani se o ně nezajímala.

Pavlův otec se s matkou seznámil v době, kdy matka žila ještě se svým druhým manželem. Potkávali se na večírcích, které pořádal budoucí otec nezletilého. Následně matka od svého manžela za otcem nezletilého odešla. Jako důvod označila, že ji druhý manžel fyzicky napadal a choval se k ní hrubě.

Pavel se narodil jako páté dítě své matky po ročním soužití svých rodičů. Ti nebyli v době jeho narození sezdáni. V průběhu těhotenství matka nepila alkohol ani nekouřila cigarety. Otec nezletilého byl však nemocný a začal ve větší míře konzumovat alkohol.

Brzy po porodu Pavla matka znovu neplánovaně otěhotněla. Tehdy vážně uvažovala o potratu a pokoušela se zajistit finanční prostředky, aby tak mohla učinit. Otec si však své druhé dítě přál, a tak se mohl narodit mladší bratr Pavla.

Otec byl i nadále nemocný, vyřídil si invalidní důchod. Dle lékařů byl jeho zdravotní stav ovlivněn tím, že v minulosti zneužíval návykové látky. I přes svůj neutěšený zdravotní stav se hlavně Pavlovi věnoval a trávil s ním velké množství času.

Když byli Pavlovi dva roky, otec začal poukazovat na to, že matka většinu času tráví na návštěvách a dětem, domácnosti ani jemu se nevěnuje.

Naopak matka si stěžovala na to, že otec požívá nadměrné množství alkoholu a všechny peníze propíjí. Na děti i její osobu byl prý hrubý. Matka začala uvažovat, že by od otce odešla.

Ve třech letech byla Pavlovi diagnostikována anemie, matka mu však léky podávala nepravidelně. Ještě ve čtyřech letech špatně mluvil, byla mu zjištěna lehká mozková dysfunkce.

I přes vzájemnou nespokojenost se rodiče rozhodli uzavřít manželství. Hlavním motivem bylo, že otec nebyl zdravotně v pořádku a měl obavu o zajištění synů do budoucna. Konflikty mezi rodiči však i nadále pokračovaly, matka dle sousedů na děti sprostě křičela, otec nadměrně požíval alkohol, v opilosti matku vyhazoval z bytu. Rodiče s dětmi přestali chodit ven. Rodině vznikaly dluhy na nájemném.

Ve třech letech prodělal mladší bratr Pavla rachitidu (křivici) a musel být hospitalizován v nemocnici. Dle vyjádření lékařů bylo důvodem to, že matka nezajistila správnou životosprávu syna a nedávala mu dostatek vitamínů.

Otcův zdravotní stav se zhoršil a musel být hospitalizován v nemocnici. Již se o sebe nebyl schopen postarat a téměř neviděl.

Matka i přes výhrady lékařů a vážný zdravotní stav svého manžela chodila po návštěvách a děti nechávala bez dozoru. Domů se vracela v podnapilém stavu. Stalo se, že rodiče se pod vlivem alkoholu napadli nožem.

V souvislosti s vyhozenými konflikty rodičů matka spolu s dětmi odešla ke své matce na venkov, následně se ubytovala v domově pro matky v tísní. Matka uvažovala o rozvodu a děti chtěla mít svěřené do své péče. V průběhu pobytu v DMT se péče matky o děti zlepšila, alkohol v nadměrné míře již nekonzumovala.

V pěti letech nastoupil Pavel do specializované mateřské školky, kde trávil každé všední dopoledne. Ve stejném období byla matka sankčně vyřazena z evidence úřadu práce jako žadatelka o zaměstnání, neboť se nedostavovala na sjednané schůzky a s úřadem nespolupracovala.

V době, kdy bylo Pavlovi šest let, jeho otec zemřel. I přes to, že do té doby býval Pavel vnímán jako tichý až zakřiknutý, začal zlobit.

Matka se s dětmi opakovaně stěhovala a její přístup k dětem se zhoršil. Našla si nového partnera.

V sedmi letech šel Pavel k zápisu do školy. V té době se matka i s dětmi přestěhovala k dalšímu partnerovi.

V prvním pololetí první třídy Pavel přestoupil do speciální školy. Ve druhé třídě třídní učitelka poukazovala na Pavlovy obtíže v navazování kontaktu s dospělými. O učivo jevil zájem, byl označen za tvořivého a s velkou fantazií, což se odráželo v jeho výtvarných

pracích. Jeho chování ke spolužákům však bylo problémové a provokativní. Pavel se snažil získat zájem a pozornost, při výtkách však přestával komunikovat. Matka se školou spolupracovala.

I nadále pokračovalo střídání místa bydliště rodiny i partnerů matky. Někteří z těchto partnerů nadměrně požívali alkohol.

Bez výraznějších studijních a výchovných problémů Pavel absolvoval povinnou školní docházku.

Následně nastoupil na střední školu do oboru zednické práce. I přes to, že učitelé Pavla vnímali jako velmi šikovného a pracovitého, ve druhém ročníku se nezletilý rozhodl ze školy odejít. Tehdy si našel brigádu a sdělil, že pro něj jsou důležitější peníze než škola. I přes to, že jeho matka pobírala vdovský a sirotčí důchod, on od matky žádné peníze nedostával.

Mladší bratr Pavla se opakovaně dopustil protiprávního jednání. V komunikaci byl oproti Pavlovi šikovnější a zatím se mu úspěšně daří učit se v učebním oboru.

V sedmnácti letech se Pavel dopustil provinění krádeže. Okresní soud tehdy rozhodl, že bude podmíněně upuštěno od uložení trestního opatření, zkušební doba byla stanovena v trvání osmi měsíců. Pavlovi bylo uloženo výchovné opatření – dohled probačního úředníka. V rámci dohledu se měl zapojit do probačního programu Právo pro každý den. Z plánovaných deseti schůzek se zúčastnil pouze první, poté se již nedostavil. Důvodem krádeže byla touha získat peníze a mít tak možnost koupit si nějaké oblečení.

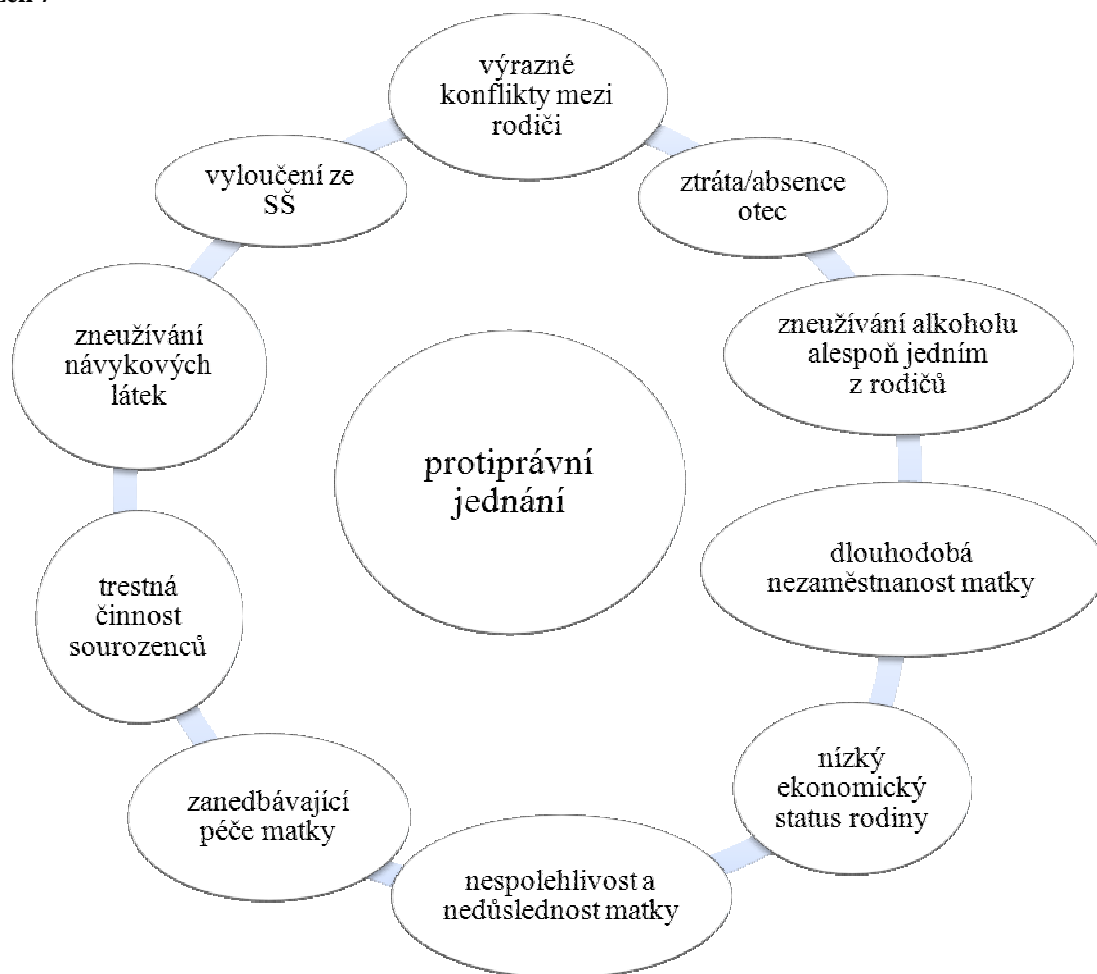
V době, kdy začal být Pavel prošetřován z výše uvedeného trestného činu, spolu se svou matkou se zapojil do programu Spolu. Program byl po prvních čtyřech schůzkách ukončen, protože matka byla se syny vystěhována z místa bydliště z důvodu soustavného porušování domovního řádu a neplacení nájemného. Mladší bratr odešel k babičce na venkov, kde již zůstal. Pavel začal přespávat po známých a po dosažení zletilosti se přestěhoval na ubytovnu. Matka se o syny přestala zajímat a spávala po sklepích. Vzhledem k tomu, že s rodinou byly řešeny tzv. existenční problémy, v programu Spolu nebylo z etických důvodů pokračováno.

11.4 Analýza případových studií

V rámci práce byly zpracovány tři případové studie mladistvých pachatelů trestné činnosti, kteří se společně se svými matkami dobrovolně zapojili do programu Spolu. U těchto tří případů se pokusím nalézt opakující se „nepříznivé“ okolnosti, které by mohly do určité míry charakterizovat rodinné prostředí mladistvých pachatelů trestné činnosti.

Obrázek č. 7 znázorňuje skutečnosti, které se vyskytovaly v životě všech tří mladistvých a které níže blíže popsány.

Obrázek 7



V první řadě nevyrůstali se svým otcem („chybějící otec“). Dva chlapci „ztratili“ své otce v době, kdy jim bylo šest let. Pavlovi otec zemřel a Adamův otec od rodiny odešel. Petrovi rodiče spolu nikdy nežili a mladistvý s ním měl jen několik málo kontaktů (ale i pokusů o navázání vztahu). Mezi rodiči Adama a Pavla docházelo po dobu jejich soužití k velkým konfliktům.

Petrova matka, Adamův otec a oba rodiče Pavla nadměrně požívali alkoholické nápoje.

Všechny tři matky byly dlouhodobě (a v podstatě celoživotně nezaměstnané), pouze Petrova matka občas chodila na brigádu. S nezaměstnaností matek souvisí i nedostatek financí těchto rodin (nízký ekonomický status rodiny).

Chování matek chlapců lze označit za nedůsledné a málo spolehlivé, jejich výchova byla spíše nesystematická. Ani jedna matka nevedla svého syna k plnění školních povinností. Dva chlapci vnímají vztah matek záporný a vysoce nepřátelský.

V péči matek o syny je možné vidět určité nedostatky, neboť každá z nich musela řešit stížnosti ze strany sousedů, kteří upozorňovali na jejich zanedbávající a nevhodnou péči.

Petr byl jedináček, ale Adamovi i Pavlovi sourozenci se dopouštěli protiprávního jednání.

Dva chlapci byli z učiliště vyloučeni z důvodu záškoláctví, Adam ze školy odešel sám. Všichni tři dosáhli základního vzdělání, přičemž dva z nich absolvovali speciální školu.

Všichni tři mladiství kouřili cigarety, Petr a Adam příležitostně užívali marihuanu, stejně tak konzumovali alkohol.

12 Diskuze

Primárním záměrem této diplomové práce bylo vytvořit a zrealizovat program pro mladistvé a jejich rodiče, který by měl pozitivní vliv na jejich osobnost a vztahy v rodině. Původním předpokladem bylo, že program, který sestavím, absolvuje alespoň deset rodin. Za období od prosince roku 2011, kdy byl program vytvořen, do dubna roku 2013 se dobrovolně zapojily tři rodiny. Jedna rodina program nedokončila z důvodu závažných existenčních problémů, které musela řešit (ztráta bydlení). V souvislosti s tím jsem nepovažovala za etické tuto rodinu účastí na programu zahrnovat.

Opatření a programy, která jsou ukládána mladistvým, by se podle mého názoru měly vzájemně doplňovat, nikoliv překrývat. I z tohoto důvodu nebylo možné do programu zapojit více rodin a bylo nutné respektovat již zavedené probační a jiné programy. Program Spolu, který se svým zaměřením a obsahem od ostatních lišil, nemohl být upřednostňován. Větší prostor by se proto pravděpodobně nabízel u jiné cílové skupiny, např. u dětí s výchovnými problémy, které svým počtem statisticky významně převyšují počet mladistvých páchajících trestnou činnost a pravděpodobnost zapojení by tedy byla vyšší. Domnívám se však, že konečný počet zapojených rodin byl, pro účely mého vhledu do problematiky, přijatelný a dostačující. Práce s rodinami v rámci programu pro mě byla velmi zajímavou a inspirativní zkušeností.

„Efektivitu“ programu, která by se měla projevit ve vztahu mezi mladistvým a jeho rodičem, byla měřena prostřednictvím hodnotící škály sémantického diferenciálu, a to před a po absolvování programu. Ukázalo se, že tato škála dobře zobrazuje vnímání vztahů v rodině jako celek (vzhledem k tomu, že u dvou rodin křivka matky a mladistvého spolu korespondovala – ve svém tvaru, nikoli v přesných hodnotách), k měření změny vztahů v rodině byla pravděpodobně velmi obecná (k určitým změnám došlo, ale většinou se jednalo

o jednobodový posun). Proto hodnotící škálu vnímám jako užitečný nástroj pro zachycení vztahů v rodině, pro zachycení změn již méně.

Skutečnost, že žádná rodina ani jednu aktivitu neodmítla a pokud to bylo možné, program dokončila, domnívám se, že to může vypovídat o subjektivním pocitu o užitečnosti programu.

Pokud bych měla navrhnout nějaké změny v programu, v první řadě by to bylo nastavení termínů schůzek, např. v intervalech čtrnácti dnů. Tak by mohla být mezi jednotlivými aktivitami větší propojenost. Tím, že program byl rodinám představen i jako určitý „experiment“ sloužící k vytvoření dobrého programu, termíny schůzek k programu se plánovaly dle dalších okolností a přizpůsobovaly se aktuální situaci rodiny. Domnívám se, že do budoucna by pravidelnost a soustavnost programu měla svůj význam.

Dále bych nahradila, případně zjednodušila aktivitu „Neobvyklý diktát“, která byla pro účastníky hodnocena jako nepříjemná z důvodu, že pro ně bylo obtížné samotné pojmenování geometrických obrazců a vztahů mezi nimi.

Dalším cílem práce bylo zpracovat případové studie mladistvých, kteří program Spolu absolvují. Záměrem nebyla jejich interpretace, ale spíše měly dokreslit životní příběh mladistvých a jejich rodinné zázemí, a ilustrovat situaci, v níž se snaha o psychologickou intervenci nachází. Tyto případové studie odpovídají poznatkům Farringtona a Welshe (2007) uvedené v teoretické části práci.

V zahraničí existuje velké množství výzkumů a studií zabývajících se mladistvými, a to z různých úhlů pohledu, zkoumající možné vlivy a faktory. V této práci je zachycen pouze určitý úsek a nelze proto toto téma považovat za vyčerpané. V česky dostupné literatuře mi dosud není známa komplexnější publikace zachycující aktuální poznatky o mladistvých pachatelích trestné činnosti.

Závěr

Vztahy v rodině a rodinné zázemí mohou prokazatelně hrát významnou roli v tom, zda se dospívající dopustí protiprávního jednání či nikoliv. Ať již se jedná např. o vlastní kriminalitu rodičů či sourozenců, nedůslednost ve výchově, týrání či zanedbávání dítěte, tyto a jiné faktory, či naopak absence jiných (např. dobré vztahy) mohou sehrát důležitou roli.

Ve chvíli, kdy se dospívající protiprávního jednání už dopustil, za vhodnou intervenci se nabízí posílit a „ošetřit“ jeho rodinné zázemí a vztahy v rodině. Identita mladistvého se stále ještě utváří a s novou situací se musí vyrovnat. Právě k tomu potřebuje podporu ze strany rodiny.

V rámci diplomového projektu se podařilo navrhnout, sestavit a zrealizovat psychosociální program Spolu, který je určen mladistvým a jejich rodičům.

Aktivity programu Spolu byly koncipovány tak, aby posílily osobnost mladistvého a vztahy v jeho rodině, konkrétně s jeho rodiči. Účastníci se o sobě a své rodině dozvěděli nové poznatky a informace, měli příležitost přemýšlet o svém dosavadním způsobu života, vzájemně si mohli vyjádřit podporu a zájem. V průběhu programu měli mladiství možnost vytvořit si se svými rodiči nové, pozitivní zážitky, ze kterých budou moci v budoucnosti čerpat, a které mohly jejich vztah pozitivně ovlivnit.

Vzhledem k tomu, že program byl vytvořen v rámci již zavedeného systému, který zahrnuje i speciální programy určené pro tuto cílovou skupinu, zapojení rodin do programu Spolu bylo zcela dobrovolné. S účastí souhlasilo celkem pět rodin – dvě rodiny záhy od spolupráce odstoupily, jedna rodina program ukončila po čtvrtém setkání z důvodu řešení existenčních problémů a dvě rodiny absolvovaly program komplexně.

V práci jsou podrobně zpracovány tři životní příběhy mladistvých pachatelů trestné činnosti, kteří se do programu zapojili. Práce tak nabízí komplexní pohled nejen na minulost mladistvého pachatele a jeho rodiny, ale prostřednictvím aktivit programu Spolu o něm podává ucelený obraz.

Realizace programu Spolu pro mě byla velkou zkušeností. Díky důvěře a aktivitě účastníků se stal program citlivým prostředím pro sdílení pocitů a posilování vztahů. Tento způsob práce nabídl rodinám bezpečný prostor, který dokázali využít. Jejich nasazení a aktivity si velmi vážím. Program Spolu bude i nadále rodinám mladistvých pachatelů trestné činnosti nabízen s cílem pozitivně ovlivnit osobnost mladistvého a vztahy v jeho rodině.

Práci jsem vytvořila a program zrealizovala v roli kurátorky pro mládež a studentky psychologie. Pokud bych měla na miský vah tyto dvě role dát, převážila by role studentky psychologie, která mi pomohla se na práci s mladistvými pachateli trestné činnosti podívat z nového úhlu pohledu a umožnila mi program sestavit a s rodinami realizovat. Bez role kurátorky pro mládež bych se však s touto cílovou skupinou takto niterně setkat nemohla. Věřím, že spojení těchto rolí bylo přínosem nejen pro mě, ale i pro účastníky programu.

Seznam použité literatury

1. AARON, L., D. DALLAIRE. Parental Incarceration and Multiple Risk Experiences: Effects on Family Dynamics and Children's Delinquency. In *Journal of Youth & Adolescence*. 2010, roč. 39, č. 12, s. 1471-1484. DOI: 10.1007/s10964-009-9458-0.
2. BARKER, P. *Rodinná terapie*. Vyd. 1. Praha: Stanislav Juhaňák – Triton, 2012. ISBN 978-80-7387-530-5.
3. BERG, I. K. *Posílení rodiny: příručka krátké terapie*. Vyd. 1. Písek: Renesance, 1992. ISBN 80-900962-5-5.
4. BERNDT, T. J., R. C., SAVIN-WILLIAMS. Friendship and peer relations. In FELDMAN, S. S. AND ELLIOTT, G. R. *At the threshold: The developing adolescent*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1990, s. 277- 307.
5. BŘICHÁČEK, V. *Úvod do psychologického škálování*. Vyd. 1. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy, 1978.
6. CARR-GREGG, M. *Psychické problémy v dospívání*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0062-8.
7. ČÁP, J., P. BOSCHEK. *Dotazník pro zjišťování způsobů výchovy v rodině*. Brno: Psychodiagnostika Bratislava, 1994.
8. DISHION, T. Adolescent Transitions Program. *Strengtheningfamilies.org* [online]. Oregon: University of Oregon, 2013. [cit. 2013-06-07]. Dostupné
9. z: http://www.strengtheningfamilies.org/html/programs_1999/08_ATP.html
10. DUNOVSKÝ, J. a kol. *Sociální pediatrie*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 1999. ISBN 80-7169-254-9.
11. ERIKSON, E. H. *Dětství a společnost*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2002. ISBN 80-7203-380-8.
12. FARRINGTON, D. P. Childhood Origins of Antisocial Behavior. In *Clinical Psychology and Psychotherapy*. 2005, roč. 12, č. 3, s. 177-190. ISSN 1099-0879.
13. FARRINGTON, D. P. *Integrated Developmental & Life-Course Theories of Offending*. New Brunswick: Transactions Publishers, 2005. ISBN 0-7658-0280-5.
14. FARRINTGON, D. P., J. W. COID, J. MURRAY. Family factors in the intergenerational transmission of offending. In *Criminal Behavior & Mental Health*. 2009, roč. 19, č. 2, s. 109-124. ISSN 1939-1471.

15. FARRINGTON, D. P., B. C. WELSH. *Saving Children from a Life of Crime*. Oxford University Press, 2007. Vyd. 1. ISBN 978-0-19-537899-3.
16. FISCHER, S., J. ŠKODA. *Sociální patologie. Analýza příčin a možností ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2781-3.
17. GLAS, J. *Skladba volnočasových aktivit adolescentů a vliv jejich rodičů na aktivní trávení volného času*. Praha: 2010. Diplomová práce na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy na katedře tělesné výchovy. Vedoucí diplomové práce Ladislav Kašpar.
18. HEIDBRINK, H. *Psychologie morálního vývoje*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-154-1.
19. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základy teorie, metody a aplikace*. Vyd. 2. aktualizované. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.
20. HIPWELL, A. E., R. LOEBER. Do We Know Which Interventions are Effective for Disruptive and Delinquent Girls? In *Clinical Child and Family Psychology Review*. 2006, roč. 9, 3/4, s. 221-255. ISSN 1573-2827.
21. JANOUSEK, J. *Metody sociální psychologie*. Vyd. 1. Praha: SPN, 1986.
22. JANOUSEK, J. a kol. *Sociální psychologie*. Vyd. 1. Praha: SPN, 1988.
23. KOMÁRKOVÁ, R., I. SLAMĚNÍK, J. VÝROST. *Aplikovaná sociální psychologie III. Sociálně psychologický výcvik*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2001. ISBN 80-247-0180-4.
24. KRAMER, H. CH. *Becoming a family therapist*. Vyd. 1. New York City: Human Sciences Press, 1985.
25. LAIBLE, D. J., R. A. THOMPSON. Mother-Child Conflict in the Toddler Years: Lessons in Emotion, Morality, and Relationships. In *Child Development*. 2002, roč. 73, č. 4, s. 1187-1203.
26. LANGMEIER, J. *Vývojová psychologie pro dětské lékaře*. Praha: Avicenum, 1991. Vyd. 2. doplněné. ISBN 80-201-0098-7.
27. LANGMEIER, J., M. LANGMEIER, D. KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie s úvodem do vývojové neurofyziologie*. Praha: H&H, 1998. Vyd. 1. ISBN 80-86022-37-4.
28. LEE, R., F. P. PIERCY. Helping Delinquents: A University Program. In *Personnel & Guidance Journal*. 1974, roč. 52, č. 10, s. 671-675. ISSN 2164-4918.

29. MATĚJČEK, Z. *Počátky našeho duševního života*. Vyd. 1. Praha: Panorama, 1986.
30. MATĚJČEK, Z., J. LANGMEIER. *Výpravy za člověkem*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1981.
31. MATĚJČEK, Z., P. ŘÍČAN. *Dotazník rodičovského jednání a postojů pro adolescence*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy, 1983.
32. MATOUŠEK, O., A. KROFTOVÁ. *Mládež a delikvence*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-226-2.
33. MCCORD, J. Understanding Childhood and Subsequent Crime. In *Aggressive Behavior*. 1999, roč. 25, č. 4, s. 241-253.
34. MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní výzkum a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1362-4.
35. MURRAY, J., I. BARRIE, D. P. FARRINGTON, I. COLMAN, C. A. J. BLOXSOM. Very early predictors of conduct problems and crime: results from a national cohort study. In *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2010, roč. 51, č. 11, s. 1198-1207. ISSN 1469-7610.
36. Oblastní charita Třebíč. Most. *Trebic.charita.cz* [online]. [cit. 2013-03-07]. Dostupné z: <http://trebic.charita.cz/strediska/probacni-program-most>
37. OSGOOD, CH. E., G. J. SUCI, P. H., TANNENBAUM. *The Measurement of Meaning*. Urbana: University of Illinois Press, 1957. ISBN 0-252-74539-6.
38. OSN. *Úmluva o právech dítěte*. osn.cz [online]. [cit. 2013-02-06]. New York, 1989. Dostupné z: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-pravech-ditete.pdf>
39. PIAGET, J., B. INHELDEROVÁ. *Psychologie dítěte*. Praha: SPN, 1970. Vyd. 1. ISBN 14-247-70.
40. PŘÍHODA, V. *Ontogeneze lidské psychiky*. Vyd. 3. Praha: SPN, 1971.
41. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Vyd. 1. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-078-0.
42. SIEGEL, L. J., B. C. WELSH. *Juvenile Delinquency: Theory, Practice, and Law*. Belmont: Cengage Learning, 2008. ISBN 978-0-495-50364-4.
43. SIMON, F. B., H. STIERLIN. *Slovník rodinné terapie*. Vyd. 1. Hradec Králové: Konfrontace, 1995.
44. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.
45. STERNBERG, R. J. *Kognitivní psychologie*. Praha: Portál, 2002. Vyd. 1. ISBN 80-7178-376-5.

46. STOUTHAMER-LOEBER, M., R. LOEBER, E. WEI, D. P. FARRINGTON, P. H. WIKSTRÖM. Risk and Promotive Effects in the Explanation of Persistent Serious Delinquency in Boys. In *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 2002, roč. 70, č. 1, s. 111-123. ISSN: 0022-006X.
47. STOUTHAMER-LOEBER, M., E. H. WEI, D. L. HOMISH, R. LOEBER. Which Family and Demographic Factors Are Related to Both Maltreatment and Persistent Serious Juvenile Delinquency? In *Children's services: social policy, research, and practice*. 2002, roč. 5, č. 4, s. 261-272. ISSN 1093-9644.
48. STŘED, o. s. Právo pro každý den. *Stred.info* [online]. [cit. 2013-03-02]. Dostupné z: http://www.stred.info/cze/index.php?action=news_detail&id=23
49. STŘED, o. s. Šance ve Středu. *Stred.info* [online]. [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: http://www.stred.info/cze/index.php?action=page_detail&id=29
50. VÁGNEROVÁ, I. *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. Vyd. 2. aktualizované. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1
51. *Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů*. [cit. 2013-06-01]. Dostupné z: <http://zakony-online.cz/?s88&q88=all>
52. *Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů*. [cit. 2013-06-10]. Dostupné z: <http://zakony-online.cz/?s149&q149=all>

Přílohy:

Příloha 1 – Předvýzkum, získaná data od respondentů

Tabulka 8 a) Vztahy v reálné (mé) rodině

pořadí adjektiv	respondent č./ kontrární adjektiva		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
1	sladké	kyselé	2	1	3	2	4	2	3	3	1	2	1	3	3	3	2	2	2	5
2	ostré	tupé	5	5	4	4	4	4	4	4	6	6	5	4	3	4	4	6	6	3
3	silné	slabé	1	1	3	1	4	5	2	2	1	1	2	1	3	3	2	2	3	6
4	uvolněné	napjaté	2	1	2	1	4	7	3	1	1	1	4	5	3	2	2	6	3	2
5	teplé	studené	3	2	7	2	5	4	2	4	2	2	6	6	2	4	4	3	5	6
6	hluboké	mělké	4	2	4	2	3	4	4	4	1	1	5	4	2	3	4	5	4	3
7	bohaté	chudé	4	1	4	1	4	3	4	3	2	2	4	3	6	4	3	2	3	6
8	hranaté	kulaté	4	6	5	4	4	4	4	4	7	7	5	5	5	4	4	6	4	4
9	těžké	lehké	4	3	4	6	4	3	6	4	7	7	4	4	4	4	5	2	5	5
10	blízké	vzdálené	1	1	5	1	3	4	3	2	1	1	2	2	5	3	2	2	4	6
11	aktivní	pasivní	3	1	2	2	3	2	1	3	1	1	4	4	5	2	2	5	3	2
12	hrubé	jemné	4	6	4	6	5	4	6	6	7	7	4	4	4	4	6	6	4	6

Tabulka 9 b) Vztahy v reálné (mé) rodině

pořadí adjektiv	respondent č./ kontrární adjektiva		19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	průměr
1	sladké	kyselé	3	3	7	2	2	2	3	2	2	2	2	1	2	4	2,53
2	ostré	tupé	3	4	3	4	5	4	4	5	4	4	5	4	4	5	4,34
3	silné	slabé	2	3	4	2	2	1	2	2	2	2	2	2	3	3	2,34
4	uvolněné	napjaté	3	6	6	2	3	1	1	4	1	4	2	3	2	2	2,81
5	teplé	studené	4	4	6	1	4	1	3	3	4	2	4	4	2	3	3,56
6	hluboké	mělké	3	3	3	1	2	2	1	4	6	5	3	5	3	2	3,19
7	bohaté	chudé	5	3	4	2	4	4	1	3	2	4	3	3	3	4	3,25
8	hranaté	kulaté	4	4	4	6	6	6	6	4	7	5	6	4	6	4	4,94
9	těžké	lehké	3	4	4	4	5	5	5	4	6	4	2	6	5	5	4,47
10	blízké	vzdálené	1	4	1	1	1	2	1	1	1	4	2	2	2	2	2,28
11	aktivní	pasivní	2	4	6	1	2	2	1	4	2	3	4	4	2	4	2,72
12	hrubé	jemné	5	5	6	6	6	7	4	4	6	5	5	4	5	5	5,19

Tabulka 10 b) Vztahy v ideální rodině

pořadí adjektiv	respondent č./ kontrární adjektiva		1I	2I	3I	4I	5I	6I	7I	8I	9I	10I	11I	12I	13I	14I	15I	16I	17I	18I
1	sladké	kyselé	1	1	3	1	3	1	1	4	1	1	1	1	2	3	3	1	2	4
2	ostré	tupé	5	7	6	4	4	4	4	7	7	7	7	5	2	6	4	7	6	4
3	silné	slabé	1	1	2	1	2	1	1	1	1	1	1	1	2	1	4	1	4	4
4	uvolněné	napjaté	1	1	1	1	2	1	1	2	1	1	1	1	2	1	2	7	5	4
5	teplé	studené	2	1	4	2	4	1	1	4	1	2	4	1	2	2	3	1	3	4
6	hluboké	mělké	2	1	4	2	2	1	7	4	1	1	1	4	2	3	4	7	4	4
7	bohaté	chudé	1	1	2	1	3	1	1	2	1	1	1	1	2	3	4	1	2	4
8	hranaté	kulaté	6	7	6	4	4	7	4	6	7	7	7	4	2	7	4	7	5	4
9	těžké	lehké	5	7	6	7	4	7	7	4	7	7	7	1	2	5	5	1	4	4
10	blízké	vzdálené	1	1	2	1	2	1	1	1	1	2	1	1	6	1	2	1	3	4
11	aktivní	pasivní	1	1	2	1	3	1	1	1	1	1	1	1	6	3	3	7	4	4
12	hrubé	jemné	6	7	6	7	5	4	7	7	7	7	6	4	6	7	4	1	6	4

Tabulka 11 b) Vztahy v ideální rodině

pořadí adjektiv	respondent č./ kontrární adjektiva		19I	20I	21I	22I	23I	24I	25I	26I	27I	28I	29I	30I	31I	32I	průměr
1	sladké	kyselé	4	1	2	1	2	1	3	1	2	2	1	1	1	2	1,81
2	ostré	tupé	1	4	7	4	6	7	7	4	4	4	1	6	3	6	5,00
3	silné	slabé	1	1	2	1	1	1	1	1	2	3	1	2	2	2	1,59
4	uvolněné	napjaté	4	1	3	2	2	1	1	4	1	5	1	2	1	2	2,03
5	teplé	studené	5	1	4	4	1	1	3	1	1	3	2	4	2	2	2,38
6	hluboké	mělké	3	1	4	1	1	1	1	4	6	6	1	5	1	3	2,88
7	bohaté	chudé	4	1	4	4	3	4	1	1	2	4	3	3	2	4	2,25
8	hranaté	kulaté	3	7	4	4	7	7	4	4	6	6	7	4	5	5	5,34
9	těžké	lehké	2	1	4	7	7	7	5	7	6	4	5	6	3	6	5,00
10	blízké	vzdálené	4	1	1	1	1	1	1	4	1	2	1	1	1	3	1,72
11	aktivní	pasivní	3	1	2	1	1	1	1	4	1	2	1	5	2	3	2,19
12	hrubé	jemné	5	5	3	6	7	7	7	4	7	5	7	4	5	6	5,59

Příloha 2 – Sémantický diferenciál

Instrukce I:

Na tomto listu je uveden seznam přídavných jmen. Na škále vyznač křížkem, jak hodnotíš **vztahy ve tvé rodině**. Žádná odpověď není správná nebo špatná. Vyplňuj dle toho, jak to cítíš ty osobně.

Příklad:

Domníváš-li se, že jeden z protikladů vztahy ve tvé rodině **velmi** vystihuje, vyznač to následovně:

sladké X:__:__:__:__:__ kyselé
sladké __:__:__:__:__:X kyselé

Domníváš-li se, že jeden z protikladů vztahy ve tvé rodině **dosti** vystihuje, vyznač to následovně:

sladké __:__:X:__:__:__:__ kyselé
sladké __:__:__:__:__:X:__ kyselé

Domníváš-li se, že jeden z protikladů vztahy ve tvé rodině jen **mírně** vystihuje, vyznač to následovně:

sladké __:__:X:__:__:__:__ kyselé
sladké __:__:__:__:__:X:__ kyselé

Zastáváš-li neutrální stanovisko a domníváš-li se, že o vztazích ve tvé rodině se nedá říci, že by byly více sladké či kyselé, vyplň to následovně:

sladké __:__:__:X:__:__:__ kyselé

Důležité:

1. Křížek vyznač vždy do prostoru mezi dvojtečkami, nikdy místo dvojtečky
2. Vyplň všechny uvedené škály
3. Na každé škále vyznač jeden křížek

1. sladké	__:__:__:__:__:__	kyselé
2. tupé	__:__:__:__:__:__	ostré
3. silné	__:__:__:__:__:__	slabé
4. napjaté	__:__:__:__:__:__	uvolněné
5. teplé	__:__:__:__:__:__	studené
6. mělké	__:__:__:__:__:__	hluboké
7. bohaté	__:__:__:__:__:__	chudé
8. kulaté	__:__:__:__:__:__	hranaté
9. těžké	__:__:__:__:__:__	lehké
10. blízké	__:__:__:__:__:__	vzdálené
11. pasivní	__:__:__:__:__:__	aktivní
12. hrubé	__:__:__:__:__:__	jemné

Příloha 3 – Informace o programu

Vážení rodiče,

ráda bych Vás požádala o účast v programu „Spolu“. Ten vytvářím v rámci své diplomové práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, oboru Psychologie.

Cílem spolupráce je vytvořit kvalitní program pro rodiny s dětmi, které se dopustily protiprávního jednání. Bude se jednat o celkem osm setkání, trvající vždy maximálně 60 minut. Veškeré údaje a informace, které budou v rámci programu získány, **budou anonymně a důvěrně zpracovány**.

Programu byste se měli zúčastnit Vy, zákonní zástupci, a Vaše dítě, které se dopustilo protiprávního jednání. Pakliže dítě vyrůstá pouze s jedním z rodičů, program by měl být realizován v této kombinaci.

Váš souhlas s účastí na tomto projektu bude uložen ve Zvláštní složce spisu Om, který je veden na Oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Důvodem je zachování Vaší anonymity tak, aby v diplomové práci nebyly uvedeny konkrétní informace vedoucí k Vaší osobě.

Mgr. Kateřina Dvořáková, roz. Nováčková, kurátorka pro mládež

Příloha 4 – Informovaný souhlas

Informovaný souhlas

Byly mi popsány podmínky výzkumného projektu Kateřiny Dvořákové, roz. Nováčkové. Rozumím jim a také s nimi souhlasím. S účastí na tomto projektu souhlasím. Dávám tedy své svolení výzkumníkovi – Kateřině Dvořákové, roz. Nováčkové – aby materiál, který jsem poskytl/a, použila za účelem sepsání diplomové práce, a pro jakékoliv další odborné publikace a prezentace vycházející z tohoto výzkumu. Souhlasím se způsobem, jak bude zachována důvěrnost a jak bude chráněna během výzkumu.

V Třebíči dne.....

.....

Mgr. Kateřina Dvořáková, roz. Nováčková
realizátor programu

.....

účastník programu – zákonný zástupce

Příloha 5 – Šestý smysl

Obrázek 8 Petr o sobě

- 1) MODRÁ
- 2) LÉTO
- 3) PUNK, ~~PA~~
- 4) ~~KOLO~~, KOL
- 5) PÁTEK
- 6) SLEČKA
- 7) PES
- 8) TABÁK, MARICHU
- 9) DEN
- 10) NLOK

Obrázek 9 Matka o Petrovi

- 1) MODRÁ
- 2) LÉTO
- 3) PANK
- 4) AUTO
- 5) PÁTEK
- 6) ŘÍZEK BRAMBOROVÁ KASĚ
- 7) PES
- 8) TULIPÁN
- 9) NOC
- 10) TICHŮ

Obrázek 10 Matka o sobě

- 1) ČERNÁ
- 2) LÉTO
- 3) POP
- 4) AUTO
- 5) PÁTEK
- 6) ŘÍZEK
- 7) PES
- 8) FIALKA
- 9) NOC
- 10) TICHŮ

Obrázek 11 Petr o matce

- 1) Kelema.
- 2) Léto
- 3) Pop
- 4) Auto
- 5) ~~Kelema~~ BŘEŠA.
- 6) ŘÍZEK, PRAMA SAKT
- 7) ŠTÍR.
- 8) KABAČ.
- 9) Noc
- 10) TĚHO.

Obrázek 12 Adam o sobě

1. ČERVENÁ
2. VÁRO.
3. PARK
4. KOHY
5. PATEK
6. ŘÍZEK
7. PES
8. MARIANA
9. DEN
10. TÍCHO

Obrázek 13 Matka o Adamovi

ČERVENÁ
LÉTO.
BUM BUM.
LOLO + ~~LO~~.
SO - NE.
SPAGETY.
7) PES
WARTUS (MARIANA)
DEN
MLUV.

Obrázek 14 Matka o sobě

MODRA'

LÉTO

RYTMICKÝ KANTR

AUTO

SO-NĚ

KAVA 5X

PĚS - RYBIČKA

TY CO NEJSOU RYBA

NOC

TICHO

Obrázek 15 Matka o Adamovi

1. MODRA

2. JAROLETO

3. KANTR

4. AUTOBÚZ

5. SOBOTA

6. KÁŠE

7. PĚS

8. TĚLIPÁN

9. NOC

10. TÍCHO

Obrázek 16 Pavel o sobě

1. ČERNÁ
2. ZIMA
3. Nic
4. AUTO
5. PÁTEK
6. BULÁŽ
7. PES
8. STROM
9. NOC
10. Ticho

Obrázek 17 Matka o Pavlovi

1. modrá' x
2. zima ✓
3. všechno
4. auto ✓
5. pátek ✓
6. zeli, ledle, raso;
7. pes; ✓
8. strom ✓
9. den x
10. sluk x

Obrázek 18 Matka o sobě

1. červená;
2. léto
3. Dechová
4. solo
5. neděle
6. keli' podle, maso,
7. pes;
8. kůtlo;
9. den
10. picho,

Obrázek 19 Pavel o matce

1. ČERVENÁ ✓
2. LÉTO ✓
3. DECHOVÝ ✓
4. AUTO X
5. PONDĚLÍ X
6. ŠPENÁT X
7. ~~pes~~ PES ✓
8. STROM X
9. DEN ✓
10. TÍCHO ✓